

MYNDIGHETEN FÖR KULTURANALYS

Kulturanalys 2016

Postadress:

Box 120 30
102 21 Stockholm

Besöksadress:

Fleminggatan 20, 6 tr

Telefon:

08-528 020 00

E-post:

info@kulturanalys.se

Webbplats:

www.kulturanalys.se

© Myndigheten för kulturanalys 2016

Formgivning: Bazooka

Tryck: Taberg Media Group AB, 2016

ISBN: 978-91-87046-26-1

MYNDIGHETEN FÖR KULTURANALYS

Kulturanalys 2016

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	4
Summary	8
Allas kulturliv	11
Kulturvanor i Sverige	11
Museer	21
Slutsatser	29
Inflytande i kulturlivet	31
Vem bestämmer inom kultursamverkansmodellen?	31
Representativitet i kultursektorn	39
Filterbubblan: en demokratisk utmaning	44
Kulturanalys bedömning	49
Kultur till fler?	50
Kulturen närmare medborgarna?	52
Kultur med färre hinder	54
Utbildning och inkomst påverkar kulturvanorna	55
Vägarna till våra gemensamma rum	57
Ökad jämställdhet	59
Stärk styrningen mot mångfald	60
Angelägna områden för politik	62
Referenser	63

Förord

Rapporten *Kulturanalys 2016* är Myndigheten för Kulturanalys sätt att ge en samlad uppföljning av de kulturpolitiska målen, baserad på de analyser, utvärderingar och bedömningar som myndigheten har genomfört under 2015. I rapporten sammanfattas dessa, och de slutsatser och resultat som redovisas utgör utgångspunkten för myndighetens lägesbedömning, d.v.s. nuläget i förhållande till de nationella kulturpolitiska målen och de tvärsektoriella målen.

Temat för årets rapport är delaktighet och demokrati.

Stockholm 15 mars 2016

Sverker Härd
Myndighetschef

Sammanfattning

Denna rapport innehåller en sammanställning av resultat från Kulturanalys rapporter under 2015. Syftet är att redovisa en samlad bedömning av läget på kulturområdet i relation till de nationella kulturpolitiska målen. Årets bedömning baseras i huvudsak på Kulturanalys rapporter om kulturvanor, personalsammansättningen i kultursektorn, museistatistik samt på vår omvärldsanalys om samhällstrender och kulturvanor och en summering av tidigare studier av kultursamverkansmodellen. Rapporterna har ett tydligt fokus på målet om allas möjlighet att delta i kulturlivet, medan målen om kulturens egenvärde och oberoende samt kulturens roll i samhället behandlas i mindre utsträckning. Vi lyfter därför fram de uppgifter ur varje rapport som vi anser är väsentliga för att bedöma uppfyllelsen av målet om allas delaktighet och har även kompletterat med visst underlag från andra myndigheter.

Kulturanalys 2016 består av tre delar. I den första delen presenteras nedslag i myndighetens analyser av museistatistik och kulturvanestatistik. Vi redogör bland annat för slutsatser om medborgarnas kulturvanor, besöksmönster på museerna och museernas publika verksamhet. I rapportens andra del fokuserar vi på förutsättningarna för inflytande i kulturlivet. Det innebär att vi lyfter fram hur kultursamverkansmodellen, personalsammansättningen i den statligt styrda kultursektorn och förekomsten av filterbubblor påverkar vilka som görs delaktiga och får tillträde till kultursektorn.

I det tredje och sista kapitlet återkommer vi till de slutsatser som diskuterats i den första och den andra delen, i syfte att värdera resultaten i relation till de kulturpolitiska och tvärssektoriella målen. Ambitionen är att peka ut områden inom kulturpolitiken där det är angeläget att vidta politiska åtgärder.

I sammanfattningen nedan lyfter vi fram de viktigaste slutsatserna från årets rapporter och från vår avslutande bedömning.

Insatser för att bredda deltagandet

Under 2015 har vi presenterat två rapporter om kulturvanor: *Samhällstrender och framtidens kulturvanor: en omvärldsanalys*, och en rapport med analyser av kulturvanestatistik, *Kulturvanor*. En övergripande slutsats i *Kulturvanor* är att deltagandet i kulturlivet är brett förankrat bland medborgarna. Analysen visar att svenska folket ägnar sig ofta och mycket åt kulturupplevelser. Många ser på film (70 procent), läser böcker (60 procent) och lyssnar på musik (90 procent) flera gånger i veckan. Resultaten från kulturvaneundersökningen visar också att det egna skapandet (som att teckna, sjunga, dansa och spela) är brett förankrat bland befolkningen. Hur ofta man tar del av kultur och vilken sorts kultur varierar dock bland medborgarna. Våra statistiska analyser visar att det är företrädesvis de mest

kulturvana medborgarna som tar del av kulturformer som teater, dans och opera. Mot bakgrund av detta bedömer Kulturanalys att insatser för att bredda deltagandet företrädesvis bör inriktas mot möjligheten att ta del av professionell scenkonst.

Under 2015 har vi även publicerat en rapport med museistatistik, *Museer 2014*. Den innehåller bland annat uppgifter om besöksutvecklingen, personal, ekonomi, publika aktiviteter och digitaliseringen av samlingarna. Besöksundersökningen visar att vuxna män och lågutbildade är grupper som besöker museerna i lägre utsträckning. För att öka tillgängligheten genomförs reformen med fri entré på centrala museer under 2016. Kulturanalys har under 2015 reviderat metoderna för besöksräkning på museerna, för att kunna mäta effekten av reformen. I den nya standarden gör vi skillnad mellan å ena sidan besök på museernas caféer och butiker och å andra sidan verksamhetsbesök (där man tidigare löst entré). Från och med 2016 kommer vi även att utöka antalet besöksintervjuer. Kulturanalys ska framgent kunna bedöma om fri entré bidrar till fler besök på museerna, om publikens sammansättning påverkas av fri entré och hur stor andel av besöken som gäller museernas utställningar och verksamhet.

Inflytande i regional kulturpolitik

Delaktighet handlar inte bara om hur ofta individer skapar och ägnar sig åt kultur. Det är också en fråga om vilka som får inflytande och fattar beslut om utvecklingen av kultursektorn. I denna rapport presenteras en sammanställning av tidigare utvärderingar av kultursamverkansmodellen med fokus på inflytande för olika aktörer. Kulturanalys övergripande slutsats är att den statliga styrningen är fortsatt stark, men ett ökat engagemang bland de regionala politikerna och tjänstemännen är märkbart. En annan slutsats är att samverkan på alla nivåer har ökat i och med kultursamverkansmodellen, men villkoren ser olika ut för olika aktörer. Kulturanalys har i sina utvärderingar av modellens effekter vid ett flertal tillfällen pekat på att civilsamhällets möjligheter att delta i dialogerna kring kulturplanerna måste förbättras. Denna bild bekräftas av riksdagens utvärdering av samverkansmodellen där det framgår att samverkan med företrädare för civilsamhällets organisationer är ett utvecklingsområde.

Tillgänglighet

I Myndigheten för delaktighets årliga undersökning, *Rivkraft*, framkommer att personer med funktionsnedsättning ägnar sig åt kultur i lägre grad än befolkningen i stort. Samtidigt uppger en majoritet av de tillfrågade att de vill delta mer. Personer med funktionsnedsättning är dock inte bara besökare på kulturinstitutionerna, utan även en viktig grupp anställda – framförallt på regionala museer. I Kulturanalys rapport *Museer 2014* framkommer emellertid att antalet personer med lönebidragsanställning – en anställningsform som ofta är kopplad till funktionsnedsättningar – uppgick till drygt 300 år 2014. Det kan jämföras med att närmare 400 personer var anställda med lönebidrag år 2003. Länsmuseernas samarbetsråd har anfört att taket för lönebidrag (som är oförändrat sedan 2007), påverkar funktionsnedsatta

möjlighet att bli anställda inom museisektorn. Kulturanalys anser därför att det är viktigt att väga in arbetsmarknadsåtgärdernas betydelse när man utformar insatser för att stärka funktionsnedsattas möjligheter att vara verksamma i kultursektorn.

Mångfald

Under 2015 genomförde Kulturanalys en undersökning av hur stor andel av personalen som har utländsk bakgrund vid de statligt styrda kulturinstitutionerna. Undersökningen presenterades i rapporten *Kultur av vem?* och är baserad på sysselsättningsstatistik från SCB under perioderna 2001–2004 och 2009–2012. Kartläggningen visar att det skett få förändringar i personalens sammansättning under 2000-talet. Andelen anställda med utländsk bakgrund har under denna period legat på en konstant nivå, drygt 13 procent, vilket är lägre än andelen av befolkningen i sin helhet (20,1 procent år 2012). Denna underrepresentation har uppstått genom att andelen med utländsk bakgrund i befolkningen ökat efter 2004, samtidigt som den ökade mångfalden i befolkningen inte avspeglas i kultursektorns personal. Vår bedömning är därmed att kultursektorn ligger längre från målet om att spegla befolkningen än för tio år sedan. Kulturanalys anser att mångfaldsuppdragen till kulturinstitutionerna bör ses över. En möjlig väg att stärka styrningen är att utveckla kvantifierbara mål på nationell och aggregerad nivå. Statistiska kartläggningar på aggregerad nivå, jämförelser mellan kultursektorn och andra arbetsmarknadssektorer samt jämförelser mellan olika delsektorer i kultursektorn ger ett underlag för bedömning av politikens effekter och behov av åtgärder.

Jämställdhet

Kulturanalys museistatistik och analyser av kulturvanestatistik visar att kulturdeltagandet ofta är könsbundet. I rapporten *Kulturvanor* bekräftas det välbekanta mönstret att kvinnor är mer kulturaktiva än män. Med hänsyn till att kulturvaneundersökningen baserats på en bred definition av kultur går det att se att skillnaderna är störst när det gäller att skriva, teckna och läsa. Den enda aktivitet som män utövar i större utsträckning är vissa webbaserade aktiviteter, som att spela spel. Även inflytandet över kulturlivet har granskats utifrån ett könsperspektiv. I Kulturanalys rapport *Kultur av vem?* visar vi att personalsammansättningen i den del av kultursektorn som är statligt styrd har utvecklats i jämställd riktning. Visserligen har personalminskningen inom sektorn medfört en viss övervikt av kvinnor som anställda (54,2 procent 2012), men andelen kvinnor i ledande positioner har blivit mer representativ. År 2012 var 51,9 procent av alla chefer i den statligt styrda kultursektorn kvinnor. Mot bakgrund av dessa uppgifter gör Kulturanalys bedömningen att jämställdheten bland anställda i kultursektorn ökat över tid, förutsatt att andelen kvinnor i ledande positioner ses som en indikator för inflytande i kulturlivet.

Kulturanalys bedömning

Kulturanalys övergripande slutsats är att måluppfyllelsen av allas möjlighet att delta i kulturlivet måste värderas utifrån vilka former av deltagande som avses. Vår bedömning av målet pekar mot att tre områden är särskilt angelägna att adressera, när det gäller att stärka delaktigheten:

Möjligheten att utveckla ett kulturintresse. Målet om allas deltagande bör inte tolkas som att alla ska ägna sig lika mycket åt kultur och åt samma sorts kultur. Det är dock viktigt att möjligheterna att utveckla ett kulturintresse inte begränsas av medborgarnas bakgrund. Analyserna av kulturvanestatiken visar att det främst är medborgare från de mest gynnsamma förhållandena som tar del av konstnärlig och professionell kultur. Att möjligheten att ta del av kultur begränsas på grundval av individers socioekonomiska bakgrund, och andra faktorer som kön, ålder och bostadsort, kan inte anses ligga i linje med målet om allas delaktighet.

Möjligheten att vara professionellt verksam inom kultursektorn. När det gäller personalsammansättningen konstaterar Kulturanalys att kultursektorn inte speglar befolkningen, trots statliga satsningar på ökad mångfald och regeringens prioritering av området. En riktad satsning på mångfald bör beakta att de regionala museerna visade sig ha minst gynnsamma förhållanden, medan kulturinstitutioner som är inriktade på musik och dans uppvisade en mer representativ personalsammansättning.

Möjligheten att vara delaktig i utvecklingen av regional kulturpolitik. Våra studier av kultursamverkansmodellen visar att den regionala nivån engagerats på ett positivt sätt i kulturpolitiken. Delaktigheten har således ökat i hela landet. Samtidigt konstaterar Kulturanalys att civilsamhället inte har fått gynnsamma förutsättningar för deltagande. Om kulturpolitiken ska kunna föras närmare medborgarna – genom kultursamverkansmodellen – bör formerna för att göra civilsamhället delaktigt ses över.

På samtliga tre delaktighetsområden ligger flera av verktygen för att nå de kulturpolitiska målen utanför kulturpolitiken. Det finns alltså ett behov av en övergripande samverkan mellan områdena kulturpolitik, utbildningspolitik, arbetsmarknadspolitik och mediepolitik. Inom ramen för en sådan samverkan bör kulturpolitiken ställa krav på närliggande politikområden.

Summary

This report contains a compilation of results from various reports from the Swedish Agency for Cultural Policy Analysis, Kulturanalys, published in 2015. In the past year, we have published studies about cultural habits, staff composition in the cultural sector, museum statistics as well as a situation analysis of social trends and future cultural habits. These studies are summarised in this report, along with a summary of earlier studies of the model of cultural cooperation. The last chapter discusses the conclusions of these studies in relation to the national culture policy goal of providing everyone with opportunities to participate in cultural life.

More culture for more people?

During 2015, we have presented two reports about cultural habits. One situation analysis called *Samhällstrender och kulturvanor: en omvärldsanalys* (*Social trends and culture habits: a horizon scanning*), and one report with analyses of statistics on cultural habits called *Kulturvanor* (*Cultural habits*). One overall conclusion in *Kulturvanor* is that participation in cultural life is broadly established with the citizens. The analysis shows that the Swedish population engages in cultural experiences often and to a great extent. Many watch films (70 %), read books (60 %) and listen to music (90 %) several times a week. The results of the cultural habit survey also show that individual creativity is broadly established in the population. People involved less extensively in cultural activities in general often devote their time to creative activities (such as drawing, singing, dancing and playing instruments). However, cultural habits do vary depending on the cultural format and the background of the citizens. Our statistical analyses indicate that it is primarily participation in the professional performing arts culture (theatre, dance and opera) that is limited to the most culturally accustomed citizens, and that education plays a role.

During 2015, a report of museum statistics has been published, called *Museer 2014* (*Museums 2014*). Among other things, this report contains data on visitor developments, staff, finances, public activities and the digitalisation of the collections. The visitor survey shows that adult men and people with a low level of education constitute groups that visit museums to a lesser extent.

In 2016, several central museums will introduce free admission. During 2015, Kulturanalys has revised the methods for counting visitors at the museums in order to measure the effect of this reform. The new standard that has been introduced differentiates between visits to the museum cafés and shops on the one hand, and visits to the exhibitions (where you pay admission before entering) on the other. As of 2016, the number of visitor interviews will also be increased. Kulturanalys shall henceforth be able to assess whether free admittance contributes to more visits to the museums; if the composition of visitors is affected by the free

admittance; and the proportion of visits that go to the museum exhibitions and activities.

Influence and regional policy

Inclusion is not only about how often an individual creates and devotes time to cultural experiences. It is also a matter of who has influence and can make decisions about the development of the cultural sector. In this report, we present a compilation of earlier evaluations of the model of cultural cooperation, focusing on the influence of various actors. A general conclusion is that government control remains strong, but that an increased involvement of regional politicians and officials is noticeable. Another conclusion is that collaboration at all levels has increased due to the model of cultural cooperation, but the terms are different for different groups. The Riksdag's evaluation of the model of cultural cooperation shows that collaboration with representatives of civil society organisations is one development area.

Accessibility

Accessibility is also a matter of possibilities to participate in cultural life for people with functional impairment. The annual survey conducted by the Swedish Agency for Participation, *Rivkraft*, shows that people with functional impairments spend less time on cultural activities than the population in general. At the same time, a majority of those asked stated that they would like to participate more. However, people with functional impairments are not only museum visitors, but also an important employee group – particularly in regional museums. But our report *Museer 2014 (Museums 2014)* shows that the staff employed with salary subsidies, who often have functional impairments, amounted to around 300 individuals in 2014. This can be compared to the close to 400 individuals who were employed with salary subsidies in 2003. Kulturanalys finds it significant to also weigh in the importance of labour market measures when designing initiatives, in order to increase the possibilities for people with functional impairments to be active within the cultural sector.

Diversity

In 2015, Kulturanalys conducted a survey regarding what proportion of staff at the state-run cultural institutions come from a foreign background. This survey was presented in the report *Kultur av vem? (Culture by whom?)* and is based on employment statistics from Statistics Sweden over the periods 2001–2004 and 2009–2012. The survey shows that there have been few changes to the staff composition over the 2000s. The proportion of employees with a foreign background remains at a constant level of a little over 13 %, which is lower than in the population as a whole (20.1 % in 2012). An underrepresentation has occurred as the proportion of people with a foreign background in the population has increased since 2004, and this increased diversity in the population is not reflected in the staff of the cultural sector.

Consequently, our assessment is that the cultural sector is further from its goal of reflecting the population than it was ten years ago. Kulturanalys is of the opinion that the diversity mandates to the cultural institutions should be looked over. One possible way of increasing control is to development quantifiable goals at the national and aggregate levels. Statistical surveys at the aggregate level, comparisons between the cultural sector and other labour market sectors, as well as comparisons between various subsectors of the cultural sector will provide a basis for the assessment of policy effects and required measures.

Gender equality

The museum statistics and analyses of cultural habits provided by Kulturanalys show indicate that participation in culture is often gender-related. The analyses of cultural habits found in the report *Kulturvanor (Cultural habits)* confirms the familiar pattern of women being more culturally active than men. The greatest differences are found in terms of writing, drawing and reading. The only activity that men are involved in to a greater extent than women are certain online-related activities, such as gaming.

Influence over the cultural life has also been reviewed from a gender perspective. In our report *Kultur av vem? (Culture by whom?)*, we show that the staff composition in the part of the state-run cultural sector has developed towards a higher gender equality. It is true that the reduction in staff within the sector has entailed a certain predominance of women employees (54.2 % in 2012), but the proportion of women in leadership positions has developed in a more representative direction. In 2012, 51.9 % of all managers in the state-run cultural sector were women. Considering these data, Kulturanalys makes the assessment that the gender equality among employees in the cultural sector has increased over time, provided that the proportion of women in leadership positions are viewed as an indicator of influence in terms of cultural life.

Kulturanalys' assessment

Kulturanalys' overall assessment is that the goal attainment in terms of everyone's possibility of participating in cultural life must be assessed based on the forms of inclusion referred to.

The culture is part of society and aside from cultural policy, school policy, regional policies and labour market policies also influence both cultural habits and the staff composition of the cultural sector. Several of the tools used to attain the cultural policy goals are found outside of the cultural policy. This indicates a need for an overreaching collaboration between the areas of cultural policy, educational policy, labour market policy and media policy. Within the scope of such a collaboration, the cultural policy should make demands on closely related policy areas.

Allas kulturliv

Ett av de övergripande nationella kulturpolitiska målen är att ”alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet”¹. Målet ska uppnås genom att kulturpolitiken ska främja allas möjligheter till kultur, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor. Ingen medborgare ska känna sig utestängd från kulturlivet och principen om icke-diskriminering ska vara vägledande. Delaktighetsmålet gäller framförallt tillgången till den offentliga och statligt styrda kulturen.

I budgetpropositionerna för 2014 och 2015 har politikens inriktning mot bred delaktighet i kulturlivet förstärkts. Regeringen har anfört att ”insatser som syftar till att tillgängliggöra kultur för alla människor” ska prioriteras under mandatperioden.² Man avser även att bedriva ”en feministisk kulturpolitik [som] präglas av normkritisk analys”, med ambitionen att skapa ”ett jämlikt och jämställt kulturliv”.³ I regeringens bedömning av tidigare kulturpolitiska insatser understryks vikten av minskade skillnader i kulturdeltagande mellan olika grupper.⁴ Ambitionen är att ”de statliga insatserna och stöden till kulturen [ska] bidra till att främja medborgarnas möjligheter till ett aktivt deltagande i kulturlivet och i samhällsutvecklingen i alla delar av landet”.⁵

Medborgarnas delaktighet kan belysas på olika sätt. Under året har Kulturanalys tagit fram en rapport baserad på kulturstatistik, *Kulturvanor*, och en rapport med statistik från museerna, *Museer 2014*. I det här kapitlet presenterar vi ett sammandrag ur dessa rapporter med fokus på frågor om delaktighet. Det innebär att vi dels belyser hur olika villkor och förutsättningar påverkar medborgarnas delaktighet, och dels det reella utfallet avseende olika gruppers faktiska deltagande i kulturlivet.

Kulturvanor i Sverige

Kulturanalys har, via myndighetens regleringsbrev, i uppdrag att genomföra nationella kulturvaneundersökningar.⁶ Vi har därför utarbetat ett ramverk som omfattar teoretiska utgångspunkter samt en strategi för hur Kulturanalys ska kunna genomföra återkommande nationella kulturvanestudier.

Redan innan Kulturanalys fick i uppdrag av regeringen att genomföra kulturvaneundersökningar hade vi, år 2012, tagit fram en kulturpolitisk rekommendation om

¹ Prop. 2009/10:3 s. 26.

² Prop. 2015/16:1 s. 29.

³ Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 17 s. 28

⁴ Prop. 2014/15:1 Utgiftsområde 17.

⁵ Prop. 2014/15:1 Utgiftsområde 17.

⁶ Ku2013/2461/RFS

att Sverige behöver en samlad nationell kulturvanestatistik.⁷ Dessutom följde vi året efter upp detta genom en pilotundersökning med fokus på barns och ungas kulturvanor – ett arbete som genomfördes i samverkan med Stockholms stad.⁸ Pilotundersökningen och dess resultat har utgjort ett viktigt underlag i vårt planeringsarbete under 2015, inför den rikstäckande studie av barns och ungas kulturvanor som vi ska genomföra under hösten 2016. Under 2015 har vi även genomfört en omvärldsanalys med siktet ställt mot morgondagens kulturvanor⁹, och ett delsyfte med den har varit att identifiera områden som kan vara relevanta att inkludera i framtida kulturvanestudier.

Som ett ytterligare led i Kulturanalys långsiktiga kulturvanearbete har ett samverkansavtal slutits med SOM-institutet vid Göteborgs universitet angående deras årligen återkommande nationella undersökning. Utöver detta har Kulturanalys under 2015 även samverkat med en annan forskarmiljö inom ramen för myndighetens arbete med kulturvanor. Vi har anlitat professor Mikael Börjesson vid Uppsala universitet för att dels ha en stödjande roll i myndighetens eget analysarbete och dels göra en fördjupad analys av SOM-data. Nedan presenteras resultaten från myndighetens analyser av 2014 års SOM-data.

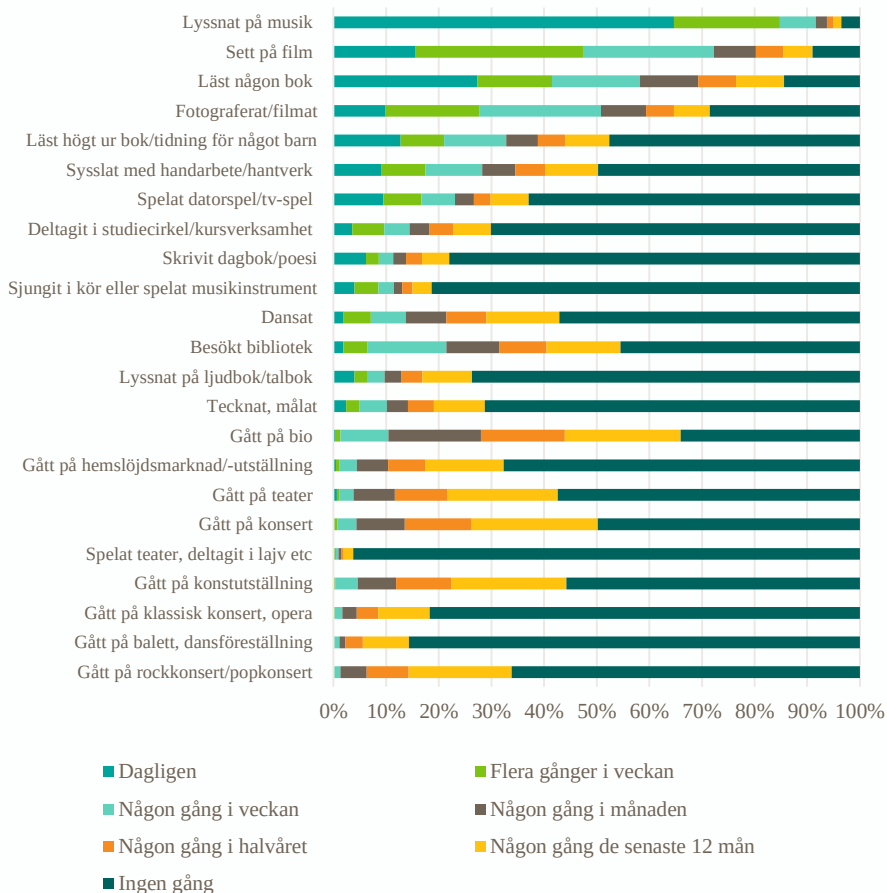
Musik är vanligast

I SOM:s undersökning har man ställt frågor om ett antal olika kulturaktiviteter och hur ofta dessa utövats under 2014. I figuren nedan visas resultaten, i fallande ordning efter hur stor andel av de svarande som utövat eller deltagit minst en gång i veckan.

⁷ Kulturanalys 2013 Kulturpolitiska rekommendationer 2013:1.

⁸ Kulturanalys 2014, Promemoria 2014-06-19.

⁹ Kulturanalys 2015:3.

Figur 1. Kulturaktiviteter efter hur ofta de har utövats, 2014, procent.
(Kulturaktiviteterna presenteras i fallande ordning efter hur stor andel som har utövat dem minst några gånger per vecka.)

Att lyssna på musik är den vanligaste aktiviteten; ungefär två tredjedelar gör detta flera gånger i veckan. Det är också många som ofta ser på film i någon form, vilket de gör betydligt oftare än de går på bio. Kulturformer som teater, konsert- eller dansföreställningar hör till de aktiviteter som bara en liten grupp tar del av ofta. Grafen visar också att en del aktiviteter som man ganska lätt kan göra själv och i hemmet – t.ex. läsa, fotografera, handarbete eller spela spel – är tämligen frekventa.

SOM har också ställt frågor om kulturvanor som är knutna till internet eller annan onlinemiljö¹⁰ och man kan konstatera att det är relativt många som ofta tittar på film/tv-serier via internet/dator; en dryg tredjedel gör detta minst en gång i veckan. Att läsa bloggar är också relativt vanligt.

Mer bio, mindre bibliotek

SOM-undersökningen har genomförts sedan 1986. Några kulturvanefrågor har behållits oförändrade genom åren och för dessa finns därmed en lång tidsserie, som visas i tabellen nedan.

¹⁰ Sex frågor har ställts om kulturvanor på internet/i onlinemiljö: Tittat på film/tv-serie, läst blogg, lyssnat på radio, spelat onlinespel, skrivit blogg och gjort biblioteksärenden.

Tabell 1. Kulturvanor, andel som har utövat en aktivitet under de senaste tolv månaderna, 1989–2014, procent.

	1989	1991	1993	1995	1997	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bio	60	60	57	59	59	60	59	59	65	64	63	62	65	63	65	65	63	64	64	66	66
Teater	47	45	44	44	46	45	42	39	43	42	39	42	44	43	42	40	40	39	41	41	43
Musikal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	34	30	29	26	26	28	-
Balett/dansföreställning	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	12	11	11	9	-	-	14
Klassisk konsert/opera	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	15	16	16	17	18	19	18
Rock-/popkonsert	-	-	-	-	-	24	26	25	29	31	32	29	30	27	31	31	31	31	34	35	34
Tecknat/målat*	-	-	-	-	-	29 [†]	29 [†]	29 [†]	29 [†]	28 [†]	25 [†]	26 [†]	26 [†]	26 [†]	30	30	27	29	33	31	29
Dagbok/poesi**	-	-	23 ^{††}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21 ^{††}	24	24	27	22	22	22	22
Sjungit i kör	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	7	7	7	7	7	6	6	7	-
Spelat musikinstrument	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	21	20	20	19	23	23	-
Sjungit i kör/spelat musikinstrument	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Dansat***	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	42	42	37	39	40	-***	43
Spelat teater/deltagit i lajv	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	5	4	4	-	-	4
Handarbete/hantverk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44	50	51	46	46	55	54	50
Fotograferat/filmat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	72	75	72	71	75	79	71
Bok	89	84	85	85	85	84	85	86	84	83	83	84	84	85	83	83	80	82	83	84	86
Ljudbok/talbok	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	28	28	28	26	24	23	23	26
Bibliotek	59	-	-	63	63	65	67	69	58	61	61	59	55	52	54	56	53	50	51	55	55
Studiecirkel/ kursverksamhet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	25	25	23	24	27	28	30
Museum****	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	46	46	46	47	48	49	-****
Konstutställning	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37	38	38	37	38	39	43	44

* 1999–2007: ”Tecknat/målat/skrivit poesi”.

** 1993 och 2007: ”Skrivit dagbok”.

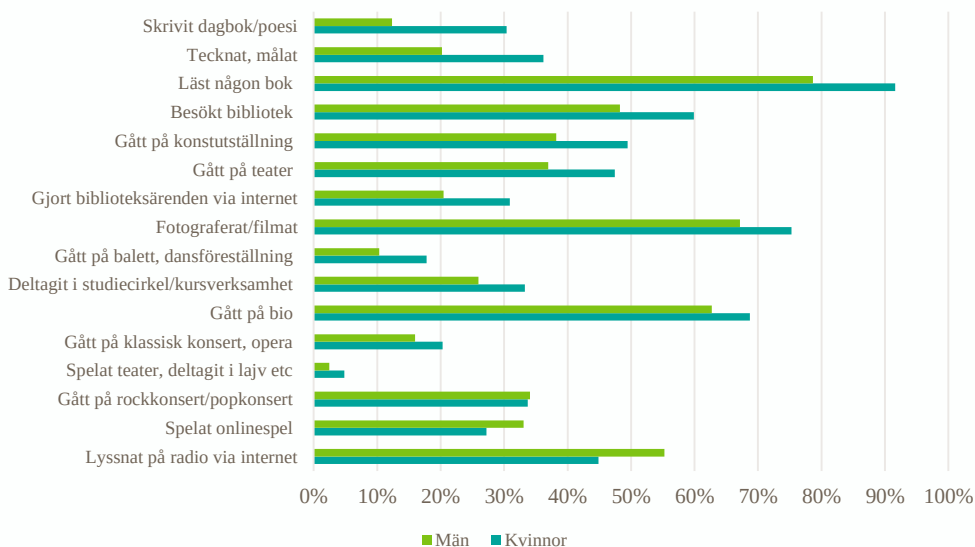
*** 2013: Kulturanalys har valt att exkludera siffran eftersom frågan ingick i ett metodexperiment.

**** 2014: Frågan ställdes inte i årets undersökning.

En övergripande slutsats är att stabiliteten över tid är påfallande – även när det gäller eget kulturutövande som att teckna/måla, spela musikinstrument/sjunga och skriva dagbok/poesi. Dessa aktiviteter har tidigare visat begynnande tecken på nedgång.¹¹

De kulturaktiviteter som i övrigt sticker ut något över tid är bio- och biblioteksbesök. Andelen personer som gått på bio under de senaste 12 månaderna ser ut att ha ökat något, från ca 60 procent åren kring 1990 till ca 65 procent de senaste åren. Andelen som gjort biblioteksbesök visar däremot på en viss trend nedåt, från runt 65 procent av de svarande under andra halvan av 90-talet till runt 55 procent de senaste åren. Minskningen av biblioteksbesök följer samma trend som minskningen av antalet bemannade folkbibliotek och minskande utlåning.¹²

Att kunna – och vilja – ta del av litteratur i olika former brukar ses som centralt när det gäller utvecklingen av det demokratiska samhället och möjligheterna att ta del av kulturarvet. SOM-undersökningen visar även att bokläsandet bland vuxna är relativt högt och fortsätter att vara det över tid. Andelen som läst en bok minst en gång under de senaste 12 månaderna är påfallande stabil över de år som studerats. Om man studerar de mer frekventa läsarna, som läst minst en gång i veckan, kan man skönja en viss uppgång de senaste 10–15 åren. Både bland dem som läst flera gånger i veckan och bland dem som inte läst alls är könsskillnaderna kraftiga. Vi ser exempelvis att ungefär var sjätte ung man uppgett att han inte läst någon bok, medan detta bara gäller ungefär var sextonde ung kvinna.

Figur 2. Kulturaktiviteter 2014 (minst en gång de senaste tolv månaderna) för kvinnor och män, procent. (Kulturvanorna presenteras i fallande ordning efter skillnaden i procentenheter mellan kvinnor och män.)

¹¹ Kulturrådet 2008.

¹² Kungliga biblioteket 2014.

Kvinnor och yngre mer kulturaktiva

Gemensamt för tidigare studier har bland annat varit att de visat att kvinnor är mer kulturaktiva än män.¹³ Ålder brukar också visa på samband med deltagande i kulturaktiviteter. Ofta har det visat sig att de yngre i större utsträckning ägnat sig åt eget utövande medan de äldre varit överrepresenterade bland dem som tar del av professionell scenkonst. Även Kulturanalys rapport visar på tydliga skillnader i liknande riktning.

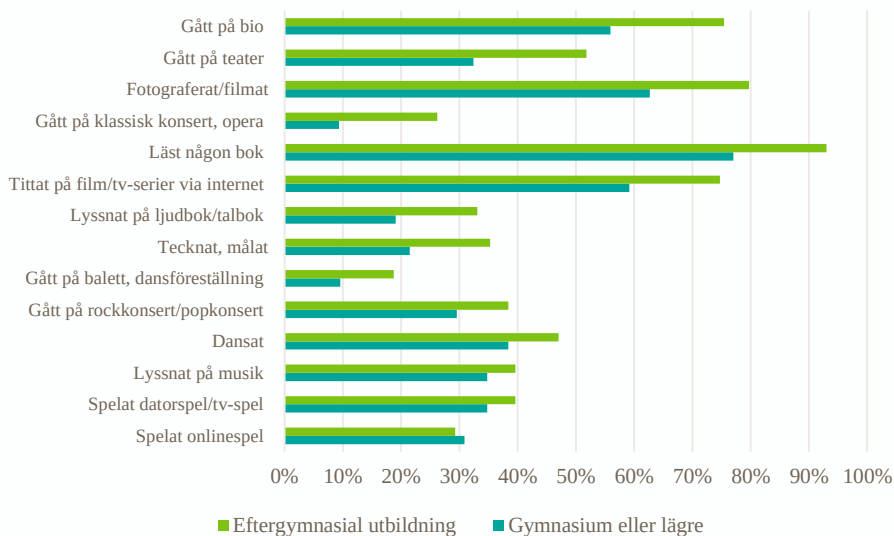
Analyserna av 2014 års SOM-data visar att kvinnor genomgående är mer kulturaktiva än män. Vad det gäller de allra flesta aktiviteter är andelen kvinnor signifikant högre än andelen män. Störst skillnader syns i eget utövande som att skriva, teckna och måla med flera aktiviteter, men skillnaderna är ganska stora också när det gäller att gå på teater, dans, konstutställningar och att läsa böcker. Att gå på rock- och popkonsert hör till de få aktiviteter som kvinnor och män gör i lika stor utsträckning. Det enda i mätningen som män ägnar sig oftare åt är aktiviteter på internet- eller i annan onlinemiljö, som att spela spel och att ta del av radioprogram via internet.

De yngre är generellt sett de mest aktiva och kulturaktiviteten minskar i de äldre åldersgrupperna. Det gäller exempelvis biobesök och egna aktiviteter som att teckna/måla eller sjunga/spela. Att det också gäller pop- och rockkonserter borde inte förvåna. Inte heller är det förvånande att de online- eller internetberoende aktiviteterna är mindre vanliga i de äldre åldersgrupperna. Klart annorlunda är mönstret ifråga om teater, klassisk konsert/opera och konstutställningar, vilket de äldsta grupperna tar del av lika ofta, eller till och med något oftare, än de yngre.

Mer kultur med högre utbildning

Vid sidan av kön och ålder har tidigare studier också visat att utbildning och socioekonomisk bakgrund har betydelse för människors kulturvanor i Sverige. Respondenternas utbildningsnivå uppvisar klara samband med om, och hur ofta, man ägnar sig åt kulturaktiviteter. Utbildningsnivå har i den här analysen, för överskådlighetens skull, delats upp i kategorierna högst gymnasial utbildning eller eftergymnasial utbildning. Figuren nedan återger utfallen för dessa två kategorier för ett urval av kulturaktiviteterna.

¹³ T.ex. Kulturrådet 2008 och Daniel Brodén 2013

Figur 3. Kulturaktiviteter 2014 (minst en gång de senaste tolv månaderna) efter utbildningsnivå, procent. (Aktiviteter presenteras i fallande ordning efter differensen mellan de två kategorierna av utbildningsnivå.)

Nästintill den enda aktivitet där skillnaderna i utbildningsnivå inte tycks ha någon större betydelse är att lyssna på musik. I nästan alla andra aktiviteter hade personer med eftergymnasial utbildning ett högre deltagande. Skillnaderna är störst när det gäller de klassiska kulturevenemangen, men de är även stora för biobesök och egna aktiviteter som att teckna/måla och fotografera/filma.

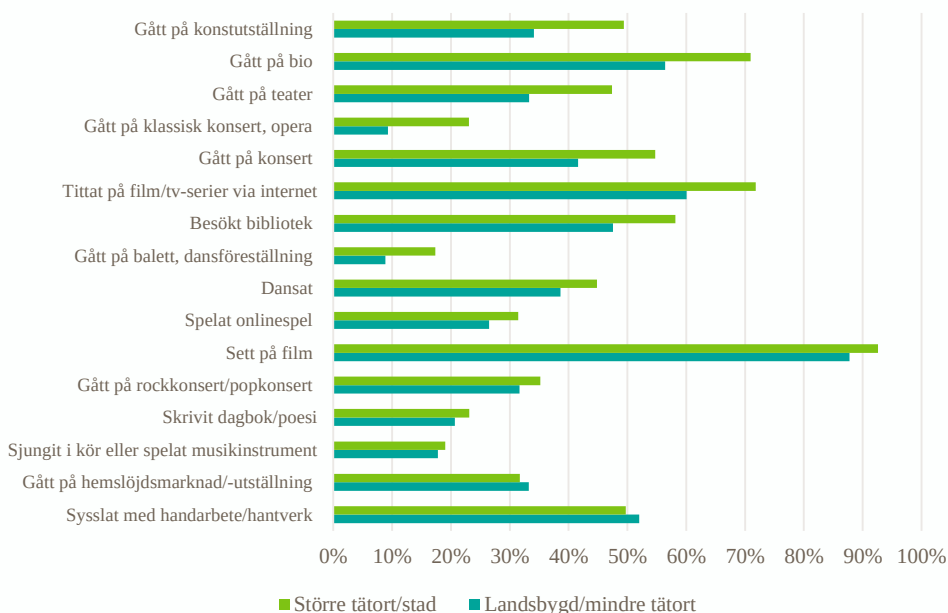
Utöver utbildningsnivå har även några andra frågor med koppling till socioekonomisk status använts vid analysen. Vår studie visar att föräldrarnas klassbakgrund, den egna yrkesgrupps-tillhörigheten och hushållets inkomst också samvarierar med kulturvanorna. Deltagande i kulturlivet påverkas alltså av huruvida man är uppvuxen i ett tjänstemanna-/företagarhem eller i ett arbetar-/jordbrukarhem, om man är/har varit tjänsteman/företagare eller arbetare/jordbrukare, samt av hushållets inkomstnivå. Av de socioekonomiska variablerna visar dock utbildningsnivån starkast samband med kulturdeltagandet.

Mer scenkonst och bio i storstäder

Det geografiska avståndet till publika scener och till biografier har tidigare visat sig påverka människors vilja och möjlighet att besöka dem. Det urbana livet brukar karaktäriseras av att man lever på platser där kulturutbudet är stort.¹⁴ Även tillgång till internet/bredband har idag betydelse

¹⁴ Myndigheten för kulturanalys 2015:3.

för deltagande i kulturlivet, i och med det snabbt ökade utbudet på internet i form av filmer, spel, bloggar och play-tjänster från radio och TV.

Figur 4. Kulturaktiviteter 2014 (minst en gång de senaste tolv månaderna) efter boendeort, procent.

I figur 4 återges hur stor andel av personer som bor på landsbygden/i mindre tätorter respektive i större tätorter/städer som deltagit i ett urval av kulturaktiviteter de senaste 12 månaderna. När det gäller relativt lättillgängliga egna aktiviteter som att sjunga/spela, skriva, handarbete, hantverk och hemslöjd är skillnaderna små oavsett var man bor. I gengäld finns påtagliga skillnader när det gäller de klassiska konstarterna. Betydligt färre som bor på landsbygden och i mindre tätorter går på teater, klassisk konsert och konstutställning. Vi kan notera att biobesöken också är mer frekventa i de mer tätbefolkade orterna medan skillnaderna är mindre när det gäller att ha "tittat på film".

Befolkningen på landsbygden och i mindre tätorter är i genomsnitt äldre och har lägre utbildningsnivå jämfört med de som bor i städer/större tätorter, två variabler som påverkar deltagandet i kulturaktiviteter. Men resultatbilden kvarstår, om än på en lägre nivå, då kontroll görs för ålder och utbildningsnivå, vilket tyder på att geografiskt avstånd är en viktig faktor.

Personer med funktionsnedsättning deltar mindre än andra

Målsättningen om att kulturen ska vara tillgänglig för alla syftar även på tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning. I SOM-undersökningen saknas data som synliggör hur

funktionsvariationer påverkar kulturdeltagandet. Myndigheten för delaktighet genomför dock en årlig undersökning, *Rivkraft*, där frågor om kulturdeltagande återkommer. Undersökningen riktar sig till en självidentifierad panel som består av personer med någon form av funktionsnedsättning. En övergripande slutsats av 2014 års undersökning är att funktionsnedsatta ägnar sig åt kultur i lägre grad än befolkningen i stort. Drygt 40 procent uppger att de besökt en kulturaktivitet och ungefär hälften har själva utövat kultur.¹⁵

I mars 2014 genomförde Riksdagens kulturutskott en uppföljning och utvärdering av hur tillgänglig kulturen är för personer med funktionsnedsättning. Ett viktigt resultat var att det inte går att skilja på de hinder som kopplades till utövandet av kultur och de hinder som gällde möjligheten att ta del av kultur. Hörselslingor, uppläst text, information i förväg och anpassade utrymmen ansågs avgörande i båda fallen. I utskottets framställning framhölls även att kultur sällan uppfattades som prioriterat när det gäller kommunens stöd till funktionsnedsatta. Utskottet pekade också på att utformningen av kommunernas stöd till den funktionsnedsatta personen påverkar vilka former av kultur hen kan ta del av, vilket innebär att de kulturvanor som beskrivs i kulturvaneundersökningar inte nödvändigtvis är ett uttryck för individens val av kulturaktiviteter. Dessa omständigheter understryker vikten av att förstå kulturvanorna i en bredare samhällelig kontext.¹⁶

Slutsatser

En övergripande slutsats av kulturvaneundersökningarna är att svenska folket i hög grad och ofta ägnar sig åt kulturupplevelser såsom att se på film, läsa och att lyssna på musik. Omkring 90 procent har gjort detta någon gång under de senaste tolv månaderna och de allra flesta betydligt oftare än så. Vanorna varierar dock med formerna av kultur. Omkring hälften har gått på teater eller konsert. En relativt liten grupp i samhället – omkring en femtedel – har tagit del av kulturformer som klassisk konsert, balett och opera under det senaste året, och den andel som gjort detta flera gånger är försvinnande liten. Det står också klart att väl kända faktorer som utbildningsnivå, boendeort och kön är förknippade med i vilken mån individer tar del av dessa kulturuttryck.

Det kulturpolitiska målet om allas möjlighet att delta i kulturlivet ska också uppnås genom att människor ges möjlighet att ”utveckla sina skapande förmågor”. Här kan vi konstatera att förutsättningarna för detta verkar relativt goda och resultaten tyder också på att människor med sämre allmänna förutsättningar för hög kulturaktivitet inte så sällan ägnar sig just åt sådant som rör skapande förmåga (teckna, sjunga, dansa, spela). Man kan här inte överskatta de möjligheter som studiecirkelverksamhet, bibliotek, museer, utbildningsutbud och bredband ger. Bildning kan ses som ett projekt där just sådan infrastruktur är avgörande.

¹⁵ Myndigheten för delaktighet 2015, s. 99.

¹⁶ Kulturutskottet 2013/14:RFR14.

Museer

Under 2015 har Kulturanalys, inom ramen för uppdraget om officiell statistik, publicerat en rapport om museer i Sverige och ytterligare ett PM om de centrala museerna i enlighet med ett särskilt regeringsuppdrag. I dessa publikationer presenteras uppgifter som kan ligga till grund för en lägesbedömning i relation till de nationella kulturpolitiska målen.

Museernas centrala roll när det gäller att förvalta, tillgängliggöra samt bygga upp och sprida kunskap om kulturarvet läggs fast i den senaste kulturpolitiska propositionen.¹⁷ Museerna ska också samverka på många sätt med det övriga samhället. Det gör museerna till viktiga aktörer när det gäller kulturpolitiken och att uppnå de nationella kulturpolitiska målen, inte minst målet om att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet.

Museernas roll i ett demokratiskt samhälle har vidare lyfts fram både av regeringen och av Museiutredningen.¹⁸ Regeringen skriver i budgetpropositionen för 2015 att lika tillgång till det gemensamma kulturarvet bör ses som en demokratisk rättighet och att det är viktigt att så många som möjligt upplever att museerna är till för dem.¹⁹ Museiutredningen som lämnade sitt betänkande hösten 2015 föreslår att en ny museilag bör inledas med en bestämmelse som anger att de allmänna museernas övergripande ändamål är att bidra till det demokratiska samhällets utveckling. Denna ambition är också i linje med vad som uttrycks i den definition av ett museum som används av International Council of Museums (ICOM):

En permanent institution utan vinstintresse som tjänar samhället och dess utveckling, som är öppen för allmänheten, som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut – i studiesyfte, för utbildning och nöje – materiella och immateriella vittnesbörd om människan och hennes omvärld.²⁰

Museistatistiken har genom åren framställts med ambitionen att den ska omfatta alla Sveriges museer som faller inom ICOM:s definition och som har anställd personal motsvarande minst en årsarbetskraft. År 2014 omfattade denna definition 177 museer i offentlig regi. Bland dessa återfinns de centrala museerna, övriga statliga museer, samt regionala och kommunala museer. Utöver museer i offentlig regi fanns också 214 museer som drivs av stiftelser, ideella föreningar eller är privata (de omnämns som övriga museer nedan).

Från och med 2013 utökade Kulturanalys museistatistiken till att även omfatta museer med mindre än en årsarbetskraft. Då tillkom cirka 1 200 museer, varav många arbetslivsmuseer. Statistiken för denna grupp museer är dock bristfällig eftersom endast 24 procent av museerna har lämnat uppgifter. För närvarande saknas en internationell standard för museistatistik och olika länder redovisar på olika sätt. För att arbeta mot en statistik som är mer jämförbar med andra länder valde vi att i 2014 års statistik särredovisa botaniska trädgårdar då dessa inte ingår i museistatistiken i många andra länder.

¹⁷ Prop. 2009/10:3, s. 97.

¹⁸ SOU 2015:89.

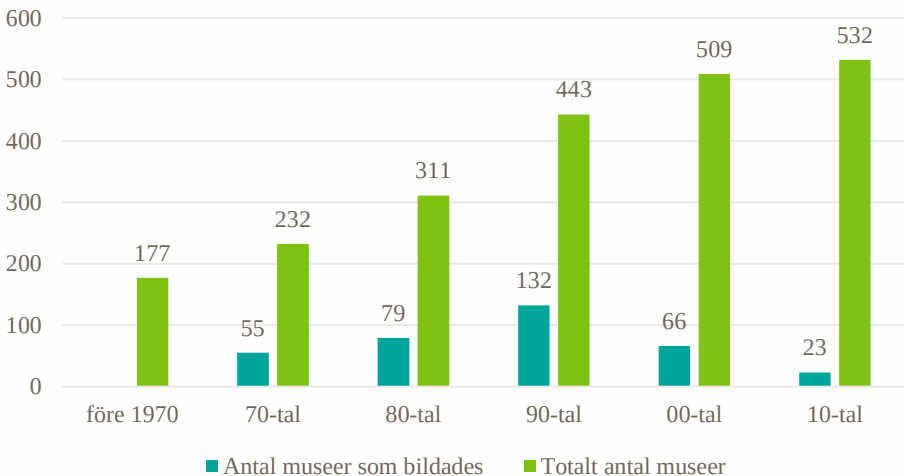
¹⁹ Prop. 2015/16:1.

²⁰ ICOM Statutes 2007.

Antalet museer i Sverige blir fler

Museernas framväxt i Sverige brukar räknas tillbaka till åtminstone 1700-talet. Museer har därefter tillkommit under historiens gång och med olika syften. Variationen är stor och innefattar idag flerhundraåriga institutioner och helt nystartade museer. Uppdragen skiljer sig åt, liksom organisationsformer och finansiering, vilket ger vitt skilda förutsättningar för museernas arbete.

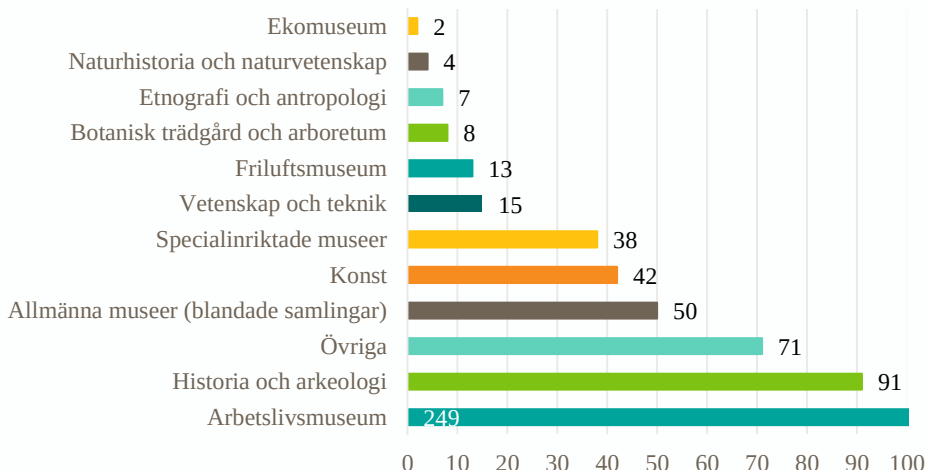
På senare tid har tillkomsten av nya museer i Sverige främst utgjorts av arbetslivsmuseer. När industrisamhällets arbetsplatser lagts ner har en del av dem omvandlats till museer med syftet att gestalta industrisamhällets sociala förhållanden och livsmiljö. Arbetsplatser och yrken som inte längre finns har därmed bevarats. Dessa museer drivs till största delen av ideella krafter eller har få anställda. Andra exempel på museer som startat efter år 2000 är personmuseer som Zarah Leander-museet i Norrköpings kommun (2007), och Hasse och Tage-museet i Tomelilla (2005). De statliga museerna Sveriges Fängelsemuseum i Gävle och Polismuseet i Stockholm startade 2001 respektive 2007. Flera helt privatfinansierade museer finns också bland de nyare museerna och har t.ex. bildats kring en privat samling eller för att skildra ett företags historia.

Figur 5. Antalet museer efter startår och totalt antal för de museer som uppgett startår (n=532), samtliga kategorier är inkluderade.

Det finns en stor bredd i museernas samlingsområden. Figur 6 visar antal museer inom respektive huvudinriktning. Flest museer (249 stycken) har angett "arbetslivsmuseum" som sin huvudsakliga inriktning. Därefter kommer historia och arkeologi (91) och konst (42) som de vanligaste enskilda inriktningarna. Många museer har angett att de har en "allmän och blandad" inriktning (50) eller "övrig" inriktning (71). En förklaring till att så många som 121 museer angav allmän, blandad eller övrig inriktning är att dessa museer är verksamma inom flera områden utöver sin huvudinriktning. Till exempel har 7 procent av museerna konst som huvudsaklig inriktning medan 25 procent har det som en av flera inriktningar.

Bland de centrala museerna är en kombination av historia och arkeologi den vanligaste inriktningen, medan konst samt kombinationen historia och arkeologi är vanligast för de övriga statliga museerna. De flesta regionala museer är verksamma inom historia och arkeologi eller har en allmän, blandad inriktning. Merparten av de kommunala museerna har angett historia och arkeologi som inriktning, följt av de som inriktar sig på konst. Bland övriga museer och museer med mindre än en årsarbetskraft uppgår de flesta "arbetslivsmuseum" som inriktning.

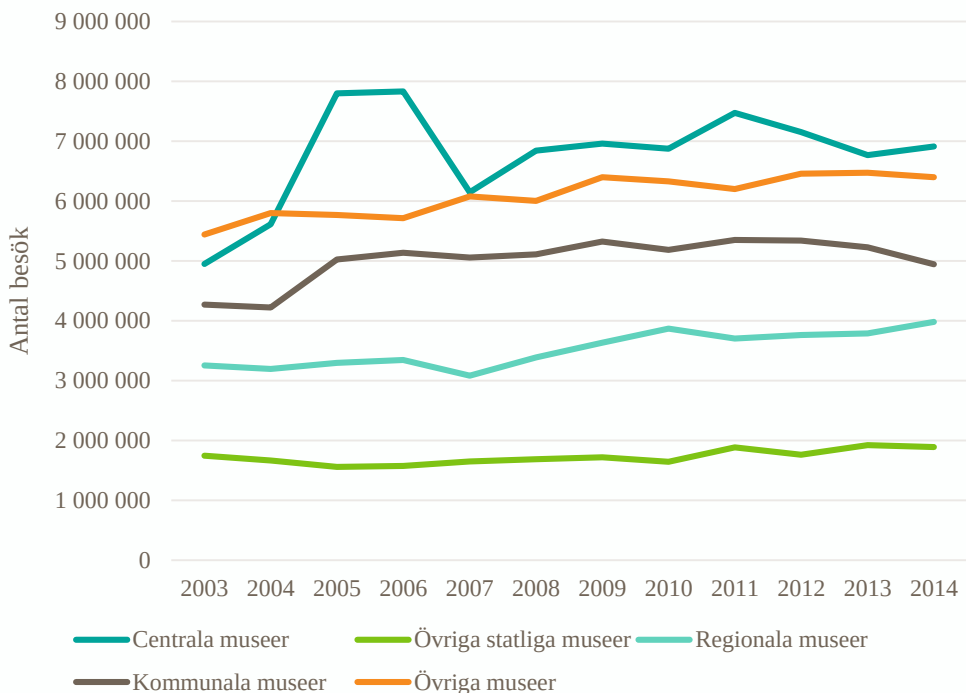

Figur 6. Samlingarnas huvudsakliga inriktning 2014, antal museer. Observera att arbetslivsmuseerna ligger utanför skalan. (n=590)

Museer är populära besöksmål

Att gå på museum är en av de vanligare kulturaktiviteterna utanför hemmet. Enligt SOM-institutets undersökning 2013 hade närmare hälften av den vuxna befolkningen besökt ett museum minst en gång under de senaste tolv månaderna.²¹ Enligt den officiella museistatistiken gjordes omkring 24 miljoner museibesök i Sverige år 2014. Ytterligare minst 800 000 besök gjordes vid landets mindre museer, det vill säga museer med mindre än en årsarbetskraft. Dessutom hade publika aktiviteter utanför museerna minst 3 miljoner deltagare.

²¹ Brodén 2013.

Figur 7. Antal besök på centrala museer, övriga statliga museer, regionala museer, kommunala museer och övriga museer under perioden 2003 – 2014.

Flest besök gjordes på de centrala museerna, som stod för 6,9 miljoner av 2014 års museibesök. Under åren 2005 och 2006 ökade besöken kraftigt vid dessa, vilket berodde på den fri entré-reform som då omfattade 19 av de centrala museerna. Året efter att reformen tagits bort minskade antalet besök betydligt för att sedan återigen öka successivt och 2014 hamna på omkring 7 miljoner besök per år. Efter de centrala museerna stod kategorin Övriga museer för flest antal besök. Bland Övriga museer återfinns främst medelstora föreningsdrivna eller privata museer. Därefter kom kommunala museer följt av regionala museer och övriga statliga museer.

Museer riktar sig i stor utsträckning till barn och unga. Besök av barn och unga till och med 18 år uppgick till 23 procent av det totala antalet besök. En fjärdedel av besöken av barn och unga gjordes inom ramen för besök från skolor och förskolor. De centrala museerna har den högsta andelen besök av barn och unga.

Kvinnor, högutbildade och barn går på museum

Som beskrivits ovan skiljer sig kulturvanor åt mellan olika grupper i befolkningen, och påverkas av faktorer som kön, utbildningsnivå och bostadsort. Detta mönster gäller också för museibesöken.²² För de centrala museerna har vi översiktlig kunskap om publikens sammansättning.²³ Sedan 2008 har det gjorts årliga publikundersökningar vid de centrala museerna och sedan 2012 samordnas de av Kulturanalys. I enkäter ställs frågor om besökarnas ålder, kön, utbildning, hemort och besöksvanor vid museer. Nedan redovisas resultat och analys baserade på 2014 års undersökning. Det bör påpekas att skillnaderna i publiksammansättning museerna emellan är stor. Museerna skiljer sig bland annat avseende inriktning, vilket avspeglas i att de lockar olika personer.

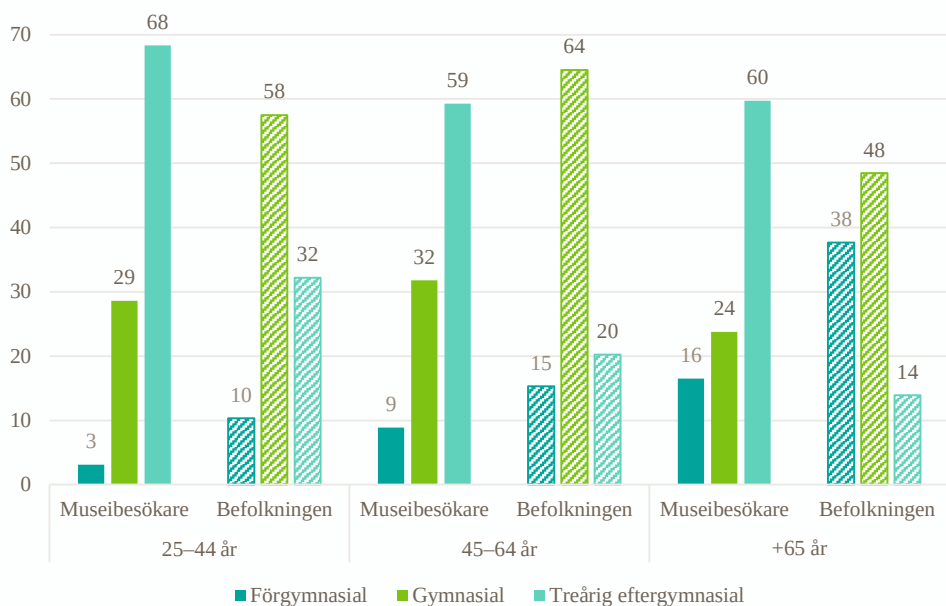
Under perioden 2011–2014 var nästan sju av tio besökare på de 26 centrala museerna bosatta i Sverige. Vid sju av museerna var majoriteten av besökarna personer bosatta i utlandet, medan 22 museer främst hade besök av personer bosatta i Sverige. Vasamuseet hade under perioden störst andel besök av personer med sin hemort utanför Sverige, följt av Arkitektur- och designcentrum, Nordiska museet, Historiska museet och Moderna museet Stockholm. Minst andel utländska besökare hade Flygvapenmuseum, Tumba Bruks museum och Arbetets museum.

Besök av barn och unga (huvudsakligen besökare 0–18 år, men vissa museer använder andra åldersintervall) utgjorde ungefär en fjärdedel av det totala antalet besök. Forum för levande historia, Naturhistoriska riksmuseet, Tekniska museet och Musik- och teatermuseum tog emot störst andel besök av barn och unga. De fyra museerna inom Statens museer för världskultur tog alla emot en jämförelsevis stor andel besök av åldersgruppen 19–29 år. De äldsta besökarna – äldre än 65 år – var störst till andelen vid Prins Eugens Waldemarsudde, Nationalmuseum, Tumba Bruksmuseum och Moderna museet i Malmö.

Kvinnor svarade för 59 procent av samtliga besök 2011–2014 och män stod för 41 procent av besöken. Vid sex institutioner har hälften eller mer av besöken gjorts av män: Armémuseum, Flygvapenmuseum, Marinmuseum, Kungl. Myntkabinettet, Sjöhistoriska museet samt Forum för levande historia.

²² Ibid.

²³ Centrala museer är ett antal statliga museer som av riksdagen har fått ett särskilt övergripande ansvar för utveckling och forskning inom sina respektive samlingsområden. De finns 26 centrala museer som är organiserade i form av tio statliga myndigheter och fyra stiftelser. De centrala museerna får sina uppdrag av regeringen i instruktioner och regleringsbrev. I dessa framgår att de ska arbeta med frågor som kan öka förutsättningarna för att alla ska kunna ta del av museernas verksamheter. Det gäller bland annat integreringen av jämställdhets-, mångfalds- och barnperspektiv.

Figur 8. Utbildningsnivå bland museibesökare och i befolkningen i olika åldersgrupper. Procent.

I figuren ovan visas utbildningsnivån hos museibesökare i olika åldersgrupper jämfört med befolkningen i stort. Jämfört med den genomsnittliga utbildningsnivån i Sverige hade en högre andel av museibesökarna som besvarat enkäten i undersökningen eftergymnasial utbildning och en lägre andel hade högst grundskole- eller gymnasieutbildning. Detta gällde för alla åldersgrupper.

Fri entré på museer ger fler besök

För att öka tillgängligheten beslutade regeringen 2015 om en fri entré-reform.²⁴ Denna reform trädde i kraft i början av 2016. Motivet för reformen är att alla ska ha möjlighet att ta del av museernas verksamhet. Förhoppningen är att nå fler personer i grupper som sällan eller aldrig brukar besöka museer. Reformen gäller 18 av de 26 centrala museerna. Bland de centrala museerna har tre stycken redan fri entré för vuxna sedan tidigare (Arbetsmuseum, Tumba Bruksmuseum och Sjöhistoriska museet). Samtliga utom två (Tekniska museet och Skansen) har fri entré för barn och unga till och med 18 år. Tekniska museet tar ut entré från 7 års ålder och Skansen från 6 år och de ingår inte i reformen. Uppgifter för 2014 visar att av samtliga museer i landet hade 40 procent fri entré för vuxna och 60 procent hade fri entré för barn och unga till och med 18 år. Av de centrala och de övriga statliga museerna hade 20 procent fri entré för samtliga besökare. I de övriga kategorierna (regionala, kommunala och övriga museer) var det dock

²⁴ Prop. 2015/16:1.

vanligare med fri entré. Trots att det generellt sett var minst vanligt att ha fri entré bland de centrala och statliga museerna, så var det dessa kategorier som hade flest museer med fri entré vid vissa tillfällen, såsom några timmar eller någon dag i veckan.

Entréavgifter för vuxna uppgick vanligtvis till omkring 50 kronor (median) för de 304 museer som tog ut avgifter för vuxna vid ordinarie utställningar. De centrala museerna hade den högsta medianavgiften, 90 kronor, och därefter kom de regionala museerna med en medianavgift på 75 kronor. Resterande kategorier låg lägre med medianavgifter mellan 40 och 60 kronor. För de museer som tar ut avgifter för barn och unga under 19 år var den genomsnittliga entréavgiften under åren 2010–2012 omkring 40 kronor. År 2013 och 2014 samlades denna uppgift inte in.

Under 2005 och 2006 hade 19 av de centrala museerna fri entré och antalet besök ökade kraftigt (se Figur 7). Men hur påverkar nivån på entréavgifter publikens sammansättning över tid vid enskilda museer? I Sverige har det gjorts en studie, vid Världskulturmuseet i Göteborg, där man jämfört besöksmönstren under en period med fri entré (år 2006) med en period året efter då en entréavgift på 40 kronor hade införts.²⁵ Studien visade bland annat att det totala antalet besök minskade när entréavgifter återinfördes. En annan slutsats var att andelen män, andelen personer med låg utbildning, andelen personer boende i förorter, andelen pensionärer samt andelen spontanbesökare minskade mer än andra kategorier av besökare.

Digitalisering kan ge ökad tillgänglighet

Ett sätt för museerna att nå publiken och öka tillgängligheten är att vara aktiva på webben, och många museer arbetar med att göra samlingarna tillgängliga digitalt. Digitalisering kan ge ökad tillgänglighet för personer som har svårt att besöka museet på grund av till exempel avstånd eller funktionsnedsättning. Det är i dagsläget svårt att få fram säkra siffror på i vilken utsträckning dessa samlingar besöks eller används. Dock vet vi att år 2014 hade museerna sammanlagt minst 24 miljoner unika besök på sina webbplatser och minst 22 miljoner sidvisningar av digitaliserat material. Webbesöken omfattar dock både sökande efter information om öppettider och besök där man tar del av museernas digitaliserade material.

Museerna har rapporterat hur stora andelar av deras samlingar som 2014 var digitaliserade. Med detta menas att föremålen (eller motsvarande) i museernas samlingar är dokumenterade med en digital bild tillsammans med information om föremålet samt att detta har samlats i en sökbar databas. Genomsnittet för de museer som svarat var att 30 procent av samlingarna var digitaliserade. Museernas målsättning är enligt enkätsvaren att i genomsnitt drygt 80 procent av samlingarna ska digitaliseras. De centrala museerna hade störst andel av sina digitaliserade samlingar fritt tillgängliga för vidareanvändning. I jämförelse med uppgifter som museerna rapporterade för år 2012 har digitaliseringsprocessen framskridit marginellt. Digitalisering av samlingarna är emellertid en komplex fråga. Det behövs både resurser, kompetens och enhetliga system som är långsiktigt hållbara. Vid Riksarkivet finns ett samordningssekreteriat (Digisam) för digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande av kulturarvet, som ska stödja kulturarvsmyndigheterna i sin digitaliseringsverksamhet.

²⁵ Lampi och Orth 2009.

Ett stöd för vår gemensamma offentlighet

Museerna spelar idag en viktig roll idag som offentligt rum och mötesplats kring vårt gemensamt ägda kulturarv. Museerna har ett uppdrag att verka i samhällets tjänst, vilket innebär att deras uppdrag sträcker sig bortom utställningsverksamheten. Men museernas roll i samhället har sett olika ut genom historien. De första museerna kom till ur redan befintliga samlingar som ägdes av kungligheter och aristokrater. När de började visas offentligt var de dock inte tillgängliga för vem som helst. Personer med ”sämre rang” avvisades och regelverken kunde innehålla klädkoder eller förbud mot smutsiga skor. De utställda föremålen visades också utan någon sammanhängande berättelse. Uppförandet av Nationalmuseum på 1800-talet var startskottet för en modern syn på de nationella museerna. Uppdraget handlade inte bara om att bevara föremål utan även om att bidra till bildning, öka människors välmående och att ha en positiv påverkan på sammanhållningen i samhället. Museet sågs även som nationell symbol.

Sedan dess har museerna utvecklat sin verksamhet med fokus på pedagogik och folkbildning och med ambitionen att rikta sig till alla samhällsklasser. Efter exempelvis Skansens och Nordiska museets tillkomst visades även allmogens kultur och historia. Museernas utveckling följer samhällsutvecklingen men hela tiden betonas att det är viktigt att nå publiken och ge alla rätt till kultur. Under 1990-talet var museets roll inte längre fostrande utan man började även framhålla att museet skulle vara en mötesplats och ett forum för samhällsrelevanta diskussioner. Pedagogik och kommunikation uppvärderades och samlingarna började diskuteras ur ett mer problematiserande perspektiv.²⁶

Grunden för de flesta museers publika verksamhet är utställningsverksamheten. Men den utåtriktade verksamheten rymmer också en rad olika typer av publika aktiviteter. Dessa aktiviteter syftar till att förmedla och tillgängliggöra kunskap och levandegöra kulturarvet där människor också kan få möjlighet att själva prova på olika aktiviteter. Det är en viktig del av museernas uppdrag att, i likhet med biblioteken och kulturhusen, vara en arena för det offentliga samtalet och en mötesplats.

Inom ramen för undersökningen av den officiella museistatistiken ställdes frågor om publika aktiviteter, fördelade på nio olika kategorier och typer av aktiviteter samt övrig programverksamhet, inom respektive utanför museet.

²⁶ SOU 2015:89, s. 35-80.

Tabell 2. Publika aktiviteter 2014, antal tillfällen.

År	Centrala museer	Övriga statliga museer	Regionala museer	Kommunala museer	Övriga museer
<i>Antal museer som har svarat</i>	25	11	28	23	11
Visningar/guidningar inom museet	26 192	3 089	7 167	5 602	6 825
Filmvisningar	14 404	627	278	443	49
Workshop, prova-på-aktiviteter	9 214	385	821	495	584
Övrig programverksamhet inom museet	2 510	699	1 950	1 156	541
Teater-, drama- eller dansföreställningar	1 560	146	134	85	43
Föredrag/seminarier/debatter/samtal	940	276	1 841	484	131
Konserter och musikevenemang	483	50	424	128	1 083
Kurser/studiecirklar	341	22	344	238	66
Övrig programverksamhet utanför museet	129	114	1 140	230	52
Vandringar, t.ex. stads- kultur- eller konstvandringar, utanför museet	29	10	524	401	112
Marknader	23	15	48	32	16

Uppgifterna gäller museer med mer än tio årsarbetskrafter.

För alla museikategorier var den vanligaste aktiviteten år 2014 visningar och guidningar på museet. Filmvisningar var den näst vanligast förekommande aktiviteten för de centrala museerna och genomfördes nästan uteslutande på tre museer: Vasamuseet, Naturhistoriska riksmuseet och Tekniska museet. Flest antal föredrag, seminarier, debatter och liknande hölls på de regionala museerna. De centrala museerna hade det största antalet teater-, drama- eller dansföreställningar. Regionala och kommunala museer stod för de flesta stads-, kultur- eller konstvandringar utanför museet. Många aktiviteter har redovisats under rubriken Övrig programverksamhet. Kulturanalys har inte information om vilken verksamhet som döljer sig bakom dessa siffror.

Uppgifterna kan jämföras med år 2013 men inte med tidigare år eftersom frågorna då inte formulerades på samma sätt. Det övergripande mönstret är likartat 2014 i jämförelse med 2013. Variationer kan bero på att museernas aktiviteter kan skifta mellan åren, exempelvis beroende på om de sker i samband med särskilda utställningar.

Slutsatser

Kulturanalys bedömer att det är viktigt att följa utvecklingen kring publika aktiviteter på längre sikt. Publika aktiviteter kan vara viktiga för att locka nya besöksgrupper genom att erbjuda flera sätt att tillägna sig kunskap och bilder av historien och samtiden. Att få veta mer om kultur eller

historia genom aktiviteter som guidade visningar och vandringar kan fungera utjämnande mellan grupper av museibesökare med olika utbildningsbakgrund. Besökare utan något större kulturellt kapital kan därigenom få möjlighet att sätta in konst och kultur i ett sammanhang, något som den välbevandrade besökaren har bättre förutsättningar att göra på egen hand. De publika aktiviteterna kan också vara viktiga för att göra människor delaktiga i dialogen om vårt gemensamma kulturarv och diskussioner om samtid och historia. Det gäller till exempel workshops och prova-på-verksamheterna. Vid sidan om att de kan bidra till att öka intresset för eget skapande, så uppstår även ett forum för att diskutera aktivitetens betydelse med andra besökare och pedagoger. Besökaren får också möjlighet att bidra till museet, istället för att bara vara en passiv mottagare som ska utbildas. Delaktigheten kan också stärkas genom att museerna arrangerar debatter, seminarier och samtal. Dessa verksamheter bidrar till att museerna blir en mötesplats och ett forum för samhällsrelevanta diskussioner.

Bakgrunden till införandet av fri entré är att regeringen bedömer att ”lika tillgång till det gemensamma kulturarvet bör ses som en demokratisk rättighet och att det är viktigt att så många som möjligt upplever att museerna är till för dem”.²⁷ Mot bakgrund av reformens koppling till tillgänglighet och demokrati anser Kulturanalys att även den publika delen av museernas verksamheter bör beaktas i en framtida utvärdering av fri entré. Innebär borttagande av entréavgiften att besökarna även hittar till dessa aktiviteter? Ökar eller minskar aktiviteterna vid museerna efter reformens införande? På vilka sätt kan man öka tillgängligheten genom att kombinera avgiftsfrihet och satsningar på publika aktiviteter i arbetet med att nå nya besöksgrupper?

²⁷ Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 17 s. 29.

Inflytande i kulturlivet

Delaktighet i kulturlivet handlar inte bara om medborgarnas möjligheter att skapa och ägna sig åt kultur. Det är också en fråga om möjligheten att vara delaktig i besluten om kulturlivets utveckling. En princip som länge väglett kulturpolitiken är principen om armlängds avstånd. Kulturens autonomi är, enligt regeringen, beroende av att varken ”marknadens drivkrafter” eller ”politikens intressen” blir vägledande för konstnärliga beslut eller prioriteringar.²⁸ Kulturpolitikens uppgift är istället att se till att det finns goda förutsättningar för verksamma konstnärer och ett självständigt kulturliv – inte minst när det handlar om att ge utrymme åt nyskapande kultur som inte är kommersiellt bärkraftig. Samtidigt medför en offentlig finansiering av kulturen att de gemensamt ägda kulturinstitutionerna underställer sig statliga instruktioner och regleringsbrev.

Mot bakgrund av målet om allas möjlighet att delta blir det viktigt att granska på vilka sätt samhället i stort och kulturpolitikens villkor och modeller påverkar vilka som får inflytande i kulturlivet. I detta kapitel diskuterar vi olika aspekter av denna fråga. Kapitlet inleds med ett avsnitt där vi presenterar slutsatser från tidigare undersökningar, däribland Kulturanalys egna utvärderingar, av kultursamverkansmodellen. I fokus står frågan om på vilka sätt modellen bidrar till att föra besluten om kulturen närmare såväl medborgarna som de verksamma kulturutövarna i det lokala och regionala kulturlivet. I nästa avsnitt presenteras resultaten från en kvantitativ studie av personalsammansättningen på 120 museer, scenkonstinstitutioner och myndigheter. Studien belyser vilka som tar plats i den statligt styrda kultursektorn, med fokus på hur könsfördelningen ser ut på ledningsnivå och bland anställda, samt hur stor andel som har utländsk bakgrund.

Kapitlet avslutas med några resonemang från vår omvärldsanalys om samhällstrender och kulturvanor. I detta avsnitt resonerar vi kring på vilka sätt den digitala infrastrukturen för informationssökning kan komma att förändra förutsättningarna för deltagande i kulturlivet på sikt - hur människors möjlighet att ta del av kultur- och samhällsliv både begränsas och möjliggörs av ny digital teknik.

Vem bestämmer inom kultursamverkansmodellen?

Hösten 2009 beslutade riksdagen om en ny modell för fördelning av statliga medel till regional och lokal kulturverksamhet – kultursamverkansmodellen. Den innebär att landstingen och regionerna tillsammans med kommunerna upprättar regionala kulturplaner efter samråd med civilsamhället och det professionella kulturlivet. Dessa planer, som ska innehålla inslag av medfinansiering från regioner och landsting, utgör underlag för statens bidragsbeslut. Landstingen och regionerna får sedan själva fördela de statliga medlen till de kulturverksamheter som tillhör något av kultursamverkansmodellens sju områden.²⁹ Tidigare avgjorde regeringen vilka regionala

²⁸ Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 17 s. 28.

²⁹ Professionell teater-, dans- och musikverksamhet; regional museiverksamhet; regional biblioteksverksamhet, läs- och litteraturfrämjande verksamhet; konst- och kulturfrämjande verksamhet; regional enskild arkivverksamhet; filmkulturell verksamhet och hemslojdsfrämjande verksamhet.

kulturinstitutioner som hade rätt till statligt stöd och dessa fick var och en söka stöd från Statens kulturråd. Målet med modellen är att föra kulturen närmare medborgarna och att ge regionerna ett ökat ansvar och en ökad frihet inom kulturområdet. Staten har dock ett fortsatt övergripande strategiskt ansvar för den nationella kulturpolitiken.³⁰

I det här avsnittet tar vi avstamp i Kulturanalys egna utvärderingar av kultursamverkansmodellen, riksdagens uppföljning av densamma samt forskning på området, och diskuterar tre frågor. För det första: har kultursamverkansmodellen resulterat i ett ökat regionalt inflytande över kulturpolitiken? För det andra: hur påverkar beslutsstrukturerna inom samverkansmodellen vilka som får inflytande över kulturen? För det tredje: skapar möjligheten till regional variation ett utökat regionalt medborgarinflytande eller ett rättviseproblem (d.v.s. att tillgång till kultur kan komma att bero på var i landet man bor)?

Fortsatt stark statlig styrning

Frågan om huruvida införandet av kultursamverkansmodellen har resulterat i ett ökat regionalt inflytande över kulturpolitiken har diskuterats i flera av Kulturanalys utvärderingar.³¹ En av dessa handlar om styrning och bidragsfördelning inom ramen för modellen.³² I rapporten konstaterar Kulturanalys att den statliga styrningen av den regionala kulturpolitiken är fortsatt stark, men att det regionala och kommunala inflytandet ökar.³³ Denna bild bekräftas i riksdagens kulturutskotts uppföljning av kultursamverkansmodellen som genomfördes 2015.³⁴ I Kulturutskottets uppföljning beskriver Statens kulturråd att regionerna är nöjda med modellen, även om de vill ha större frihet och mer pengar. Kulturrådet konstaterar att regionerna anser att staten borde ha ett större förtroende för dem och att förordningen borde vara mer flexibel.

Kultursamverkansmodellen innebär således inte att staten har släppt kontrollen över den regionala kulturpolitiken. Statens styrning är fortsatt stark både genom förordningen (SFS 2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet och genom kraven på återrapportering. Rent principiellt har emellertid det regionala inflytandet över kulturpolitiken ökat sedan samverkansmodellen infördes. Det står i dag regionerna fritt att omprioritera medel så länge de håller sig inom modellens sju områden. Utöver det regionala inflytandet har även det regionala engagemanget för kulturpolitik ökat. Kulturanalys utvärdering av formerna för, och effekterna av, införandet av modellen i de fem första regionerna,³⁵ visade att kultursamverkansmodellen har bidragit till att sätta kulturen på den politiska agendan regionalt. Det har skett genom de dialogprocesser som har genomförts i samband med regionernas framtagande av kulturplaner. Kulturplanerna som arbetades fram av de fem första regionerna handlade om respektive regions verksamhet på kulturområdet och fick därmed stor betydelse i regionerna. De olika aktörerna upplevde att deras intressen hade synliggjorts. Överlag beskrev

³⁰ Regeringsbeslut 2010-05-27.

³¹ Myndigheten för kulturanalys 2012:1; 2013:2; 2014:3.

³² Myndigheten för kulturanalys 2013:2.

³³ Ibid.

³⁴ KrU 2015/16:RFR4.

³⁵ Region Skåne, Region Halland, Region Gotland, Västra Götalandsregionen och Norrbottens läns landsting ingick i modellen från 2012.

man ett ökat intresse för, och större kunskap om, kulturpolitik hos politiker på regional och kommunal nivå.

Denna bild har bekräftats i Kulturutskottets uppföljning, där bland annat Kulturrådet konstaterar att samverkansmodellen har inneburit att kulturens roll har stärkts i regionerna.³⁶ Utskottets bedömningar grundar sig på att kultur har blivit en fråga på agendan i regionerna. Dessutom har modellen lett till att regionerna har satsat mer pengar på kulturen, vilket vi återkommer till senare i detta kapitel.

Kulturanalys utvärdering från 2013 konstaterar att regionernas principiellt ökade inflytande över de statliga medel som fördelas till regional kultur inte har medfört att de statliga medlen har omfördelats nämnvärt inom regionerna, när det gäller den del av bidragen som fördelas med kulturplanerna som underlag. Utvärderingen visade även att det inte heller hade skett några större förändringar i hur de statliga bidragen till regional kulturverksamhet fördelas mellan regionerna (vilket sannolikt påverkar att fördelningen inom regionerna har varit stabil).³⁷ De tidsbegränsade bidragen till strategiska utvecklingsinsatser av nationellt intresse (de så kallade utvecklingsbidragen) har dock skapat ett visst manöverutrymme. Kulturutskottets uppföljning, som genomfördes 2015, visar att bilden kvarstår. Införandet av kultursamverkansmodellen har endast lett till små förändringar i bidragsfördelningen jämfört med tidigare då Kulturrådet fördelade bidrag till institutionerna.³⁸

En anledning till att så få förändringar har genomförts sedan kultursamverkansmodellen infördes, vilket inte minst har lyfts fram av regionala företrädare, är att uppskrivningen av de statliga medlen till modellen har varit lägre än vad de hade hoppats på.³⁹ Detta har hämmat utvecklingen av ny verksamhet (åtminstone inom ramen för kultursamverkansmodellen). Det har heller inte funnits någon vilja från regionernas sida att lägga ner de verksamheter som historiskt har tilldelats statliga medel⁴⁰ – tvärtom har de regioner och landsting som har haft möjlighet täckt upp för kostnadsökningarna.⁴¹ De kulturinstitutioner som tidigare har fått medel har fått fortsatt stöd medan nya verksamheter har haft svårt att komma in i modellen.

I nästa avsnitt diskuterar vi frågan om vilkas röster som blir hörda i arbetet med kultursamverkansmodellen – öppnar den upp för medverkan för såväl regioner som kommuner samt för inflytande från det professionella kulturlivet och det civila samhället – så som den var tänkt att göra?

Regionala tjänstemän och institutioner får mer inflytande

Införandet av samverkansmodellen innebär att regionerna fördelar statsbidrag till regionala kulturinstitutioner och övriga verksamheter, under förutsättning att en kulturplan utarbetats i samverkan med kommunerna och i samråd med länets professionella kulturliv och det civila

³⁶ KrU 2015/16:RFR4.

³⁷ Myndigheten för kulturanalys 2013:2.

³⁸ KrU 2015/16:RFR4.

³⁹ Myndigheten för kulturanalys 2013:2; 2014:3.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ KrU 2015/16:RFR4.

samhället (SFS 2010:2012). Kulturanalys visar i en studie att regionala politikerna och tjänstemäns engagemang för kulturpolitik har ökat i och med arbetet med kulturplanerna.⁴² Studien visar även att det är tjänstemän på regional nivå som upplevs (av såväl regionala som kommunala tjänstemän och politiker) ha haft störst reellt inflytande över den regionala kulturplanens innehåll och utformning, även om samverkan och samråd skett med andra grupper i varierande omfattning.⁴³ I linje med detta är tjänstemän och politiker på regional nivå också de som har varit mest positiva till kulturplanen och samverkansmodellen i stort. Samtidigt pekar resultaten på en ökad samverkan på alla nivåer, även om denna samverkan sker på olika villkor. Vidare bör nämnas att medan samverkan har betraktats som ett utbyte mellan jämbördiga parter, ses inte samråd som formellt lika förpliktigande.⁴⁴

Medan det professionella kulturlivet har hittat en fungerande form för medverkan i dialogprocesserna pekar utvärderingar och uppföljningar på att civilsamhällets representation och deltagande i modellen ännu inte har satt sig.⁴⁵ Landsting och regioner har ofta svårt att hitta representanter för civilsamhället och det har varit svårt att identifiera civilsamhällets företrädare som kan bestå av till exempel studieförbund, hembygdsförbund och riksteaterföreningar.⁴⁶ I dagsläget är regionernas dialog med civilsamhället under utveckling.

När kultursamverkansmodellen infördes funderade man inom olika organisationer på hur föreningslivet skulle möta upp. Ideell kulturallians (IKA) startade 2008 som ett nätverk och blev 2010 en formell organisation. Initiativet togs av Riksteatern. Initialt handlade det om att synliggöra betydelsen av de samhällsinsatser som görs av civilsamhället på kulturområdet. IKA har i dag 21 medlemsorganisationer som representerar en stor del av det organiserade civilsamhället.⁴⁷ Organisationens målsättning är att initiera regionala nätverk, föreningar eller arbetsgrupper så att den ideella kultursektorn ska kunna vara en förhandlingspart i framtagande av regionala kulturplaner. Enligt IKA:s webbsida har arbetet med att initiera regionala ideella kulturallianser påbörjats i Skåne, Östergötland, Västmanland, Värmland, Stockholm, Väster-norrland, Halland och Jönköping.⁴⁸ I Skåne och Värmland finns de första föreningarna. Målet för IKA är att det ska finnas regionala allianser i 21 län/regioner. Tanken är att IKA ska bidra till en kvalitativ dialog på regional nivå och kunna ge en bredare syn på olika frågor än vad de enskilda medlemsorganisationerna kan ge var för sig. IKA har betonat att det är positivt att civilsamhället är utpekad i modellen och menar att processerna har en potential om de utvecklas.

IKA har framfört att även om samverkansmodellen generellt har varit positiv så har den inte skapat några kvalitativa dialoger. Om samverkansmodellen ska innefatta något mer än finansiering av institutionerna måste civilsamhället komma med på ett bättre sätt än tidigare. Idag

⁴² Myndigheten för kulturanalys 2013:2

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Myndigheten för kulturanalys 2013:2, KrU 2015/16:RFR4.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Ax – Amatörkulturens samrådsgrupp, Arbetarnas Bildnings Förbund (ABF), BILDA, Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets hus och Parker, Folkuniversitetet, Folkrorelsernas konstfrämjande, Ibn Rushd, MAIS, Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV), Riksteatern, Riksskådebanan, Sensus studieförbund, SIOS – etniska organisationer i Sverige, Riksskådebanan, Studieförbundet Vuxenskolan, Sveriges Hembygdsförbund.

⁴⁸ <http://ideellkultur.se/regioner>, hämtad 2016-01-08.

saknas incitament för föreningslivet att engagera sig. IKA har särskilt pekat på att det vid samråden saknas representanter för ungdomsföreningar och etniska föreningar.⁴⁹ Många etniska organisationer finns bara på kommunal nivå och är därför svåra att nå för landstingen.

Kulturutskottets uppföljning av kultursamverkansmodellen visar att det enligt flera aktörer har varit svårt att nå t.ex. ungdomar, invandrare och företrädare för alternativ kultur i samrådet med civilsamhället. Bland annat Uppsala läns bildningsförbund har pekat på att dessa grupper inte har varit med i dialogerna. En förklaring till detta kan enligt länsbildningsförbundet vara att de inte har nåtts av den information som förmedlats med hjälp av traditionella kanaler.

I intervjuer med företrädare för IKA framförs även att det är otydligt vad staten och regionerna förväntar sig av den idéburna sektorn i arbetet med kultursamverkansmodellen.⁵⁰ Civilsamhället kan ha svårt att förstå vad samrådet i kultursamverkansmodellen ska ge. IKA menar att syftet med samrådet inte har formulerats av staten och att denna otydlighet inte har klarnat under de år som modellen har varit i drift. IKA menar vidare att det är av stor vikt att detta syfte klargörs eftersom det finns en risk att civilsamhället annars kommer att sluta delta i samråden.⁵¹

Regional variation – lokalt medbestämmande eller ett rättviseproblem?

En tanke med kultursamverkansmodellen är att möjliggöra en ökad regional variation i och med att besluten om kulturen förs närmare medborgarna. Samtidigt var skillnaderna i kulturutbud stora mellan länen redan innan modellen infördes och det är således oklart om den variation som finns i dag kan anses vara ett resultat av modellen. I Kulturutskottets uppföljning framför ett flertal informanter att modellen i sig inte har påverkat möjligheten till utövande och deltagande i olika län och länsdelar. Modellen har inte förändrat det faktum att vissa regioner är små och har begränsade resurser att fördela till kulturområdet. Inte heller visar den uppföljning av kultursamverkansmodellen som Statens kulturråd har genomfört på något sätt att modellen skulle ha haft negativa effekter för glesbygden.

Utöver (historiska) skillnader mellan regionerna finns även skillnader inom dessa. Modellen har aktualiserat en diskussion om balansen mellan olika länsdelar, framför allt mellan stora och små kommuner. Möjligheterna till att delta i kulturlivet och utöva kultur är mindre i små och glest befolkade kommuner. Det har förts fram att det råder stora regionala skillnader vad gäller kulturutbud i dag, inte minst mellan storstadslän och mer glesbefolkade län.⁵² I Kulturutskottets uppföljning har en del informanter framfört att små och svaga regioner har svårt att klara sin uppgift, och att det behövs statliga pengar för detta.⁵³ Vissa landsting/regioner har emellertid ökat sin finansiering av kulturen sedan modellens införande, t.ex. Jönköping, Skåne, Västra Götaland, Norrbotten och Halland. Förutsättningarna att uppleva och utöva kultur är därmed mycket olika i landet. Starka landsting/regioner kan sätta in egna resurser när statens finansiering inte räcker till – andra kan inte göra det. En del landsting/regioner är små och saknar institutioner vars medel

⁴⁹ KrU 2015/16:RFR4.

⁵⁰ *Ibid*; Tillväxtanalys 2015.

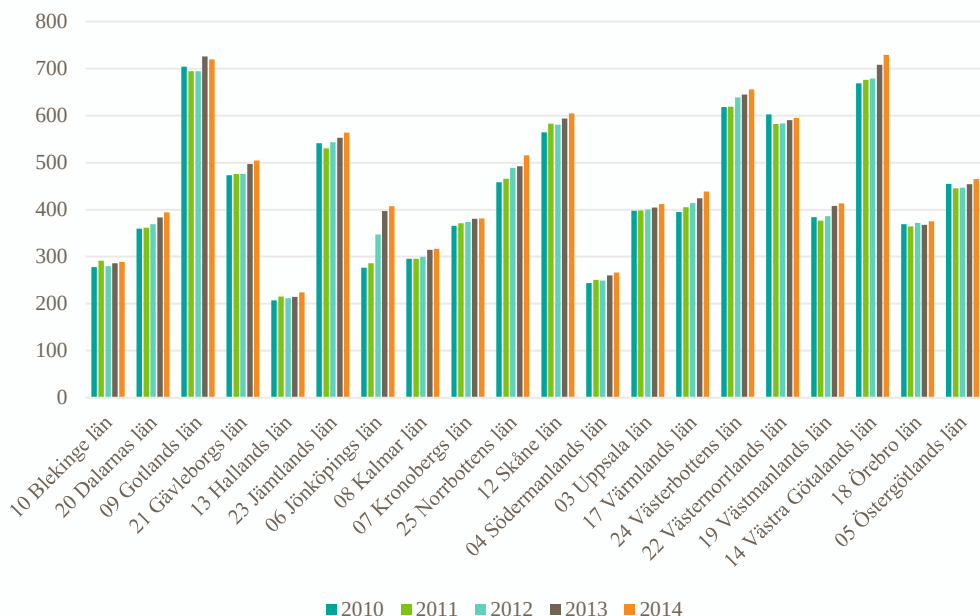
⁵¹ KrU 2015/16:RFR4.

⁵² *Ibid*.

⁵³ *Ibid*.

bildar basen för kultursamverkansmodellen. Det kan göra att kulturverksamheter har svårt att överleva. Dessutom kan de geografiska avstånd som finns i vissa landsting/regioner utgöra hinder för att nå ut till publik och deltagare.⁵⁴

Frågan om modellen ökar risken och möjligheten för regionala skillnader är viktig att följa upp, för att kunna säkra en någorlunda likvärdig kulturell infrastruktur i landet. Figuren nedan visar att skillnaderna mellan olika län i fråga om hur mycket medel som satsas per invånare inom ramen för kultursamverkansmodellen är stora. Från lite drygt 200 kronor/invånare i Hallands län till drygt 700 kronor i Gotlands län och Västra Götalands län.

Figur 9. Figuren visar kronor/invånare i 2014 års priser (statliga, regionala och kommunala medel) som satsas på kultur inom ramen för kultursamverkansmodellen i olika län. Källa: Statens kulturråd 2015 s. 22. Bearbetning: Myndigheten för Kulturanalys.

Många landsting och regioner har gjort stora satsningar sedan kultursamverkansmodellens införande.⁵⁵ Både de regionala och kommunala årliga bidragen till kultursamverkansmodellens verksamheter har ökat totalt sett mellan 2010 och 2014. De statliga årliga bidragen har också ökat,

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ <http://www.kulturradet.se/nyheter/2015/Fortydligande-om-kultursamverkansmodellen>, hämtad 2016-01-12.

men inte i samma grad. Det innebär att statens procentuella andel av de totala bidragen minskat något. Sammantaget har det dock inneburit mer offentliga medel till regional kulturverksamhet.⁵⁶

I dagsläget ingår såväl landsting och regioner som regionförbund i kultursamverkansmodellen. När de första förslagen kring kultursamverkansmodellen kom – exempelvis Kulturutredningens förslag om portföljmodellen – utgick de emellertid från att storregioner skulle införas. Det faktum att modellen nu inte är enhetlig, utan att staten är i dialog med en blandning av regioner och landsting med stora skillnader i storlek, liksom det faktum att Stockholm ännu inte är med, gör arbetet komplext.

I riksdagens uppföljning av kultursamverkansmodellen framför vissa informanter att man skulle få en större utväxling av modellen om större regioner infördes.⁵⁷ Samverkan över (om så blir fallet) tidigare landstingsgränser vad gäller olika kulturområden och deras utveckling skulle kunna gynnas med större regioner. Under 2015 fattade regeringen beslut om de direktiv som ska ligga till grund för arbetet med Sveriges framtida regionala indelning.⁵⁸ En kommitté bestående av två personer ska föreslå en ny regional indelning som innebär ett väsentligt antal färre län (inklusive färre länsstyrelser) och landsting. Kommittén ska överlämna sitt förslag senast i augusti 2017 och förslagen ska vara utformade så att de kan genomföras senast den 1 januari 2023. Kommittén ska också undersöka om det är lämpligt att några län och landsting går före, vilket i så fall skulle innebära en sammanslagning redan till 1 januari 2019. Resonemanget ovan om att större regioner skulle kunna innebära en större utväxling av samverkansmodellen indikerar att beslutet kommer att få betydelse för modellens fortsatta utveckling.

Förutsättningarna att ta del av kultur ser ofta olika ut även inom ett län. I en rapport från Tillväxtanalys konstateras att modellen har medfört att kommunerna har fått större kunskap om varandra, vilket både bäddat för mer samarbete kommunerna emellan och gjort det lättare för var och en att hitta sin egen specialisering.⁵⁹ I rapporten konstateras att samverkan är ett nyckelord när man pratar om kultur i glesbygd. De tre län som studeras i Kulturutskottets uppföljning – Skåne, Uppsala och Västerbotten – anför att de arbetar för att utjämna interna olikheter så att alla invånare ska ha tillgång till kultur. Samtidigt inser man att alla kommuner inte kan ha ett eget utbud som tillgängliggör alla former av kultur. Kulturutskottets uppföljning visar att möjligheterna till deltagande och utövande skiljer sig mycket mellan stora och små kommuner. Små kommuner har inte samma möjligheter som stora kommuner. För en befolkningsmässigt liten men ytmässigt stor kommun är det problematiskt med en princip för fördelning av medel som utgår från antal invånare eller antal barn. Detta innebär exempelvis att man inte kan ta del av större uppsättningar (som kostar mer än mindre uppsättningar). Ett annat problem är om det saknas scener och arrangörer, som till exempel lokala riksteaterföreningar, vilket även det innebär att man inte kan ta del av det som erbjuds.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ KrU 2015/16:RFR4.

⁵⁸ <http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/07/nu-inleds-arbetet-med-sveriges-framtida-regionala-indelning/>

⁵⁹ Tillväxtanalys 2015.

Ett sätt att utjämna olikheter inom respektive län är att ställa krav på att regionala institutioner ska t.ex. turnera inom sitt län. I Kulturutskottets uppföljning har dock ett antal regionala kulturinstitutioner, bl.a. teatrar, uttryckt en oro för att kultursamverkansmodellen innebär krav på ökad turnéverksamhet inom respektive region utan att det tillförs nödvändiga resurser för detta.⁶⁰ Därutöver säger företrädare för vissa institutioner att de är förhindrade att turnera eftersom vissa kommuner, som saknar arrangörer, inte ens kan ta emot deras mindre produktioner.⁶¹

Slutsatser

Den första fråga som skulle besvaras i det här kapitlet var om kultursamverkansmodellen har resulterat i ett ökat regionalt inflytande över kulturpolitiken. Vi har i avsnittet ovan visat att den statliga styrningen av den regionala kulturpolitiken är fortsatt stark. Staten har fortsatt kontroll över den regionala kulturpolitiken genom förordningen (SFS 2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet och genom kraven på återrapportering. Principiellt har emellertid det regionala inflytandet över kulturpolitiken ökat sedan samverkansmodellen infördes. Regionerna kan i och med denna reform fritt omprioritera statliga medel så länge de håller sig inom modellens sju områden. Utöver det regionala inflytandet har även det regionala engagemanget för kulturpolitik ökat. Kultursamverkansmodellen har bidragit till att sätta kulturen på den politiska agendan regionalt. Det har skett förändringar i arbetssätt och i retoriken om kulturpolitik på regional nivå, där man inte minst lyfter fram vikten av att kunna föra en självständig regional kulturpolitik. Nya arbetssätt och en utveckling av den kulturpolitiska retoriken kan i förlängningen leda till förändringar i den riktningen och befintliga variationer mellan regioner kan komma att utvecklas ytterligare.

En annan övergripande fråga som har diskuterats i avsnitten ovan är hur beslutsstrukturerna inom samverkansmodellen påverkar vilka som får inflytande över kulturen. Införandet av samverkansmodellen innebär att regionerna fördelar statsbidrag till regionala kulturinstitutioner och övriga verksamheter, under förutsättning att en kulturplan utarbetats i samverkan med kommuner och efter samråd med länets professionella kulturliv och det civila samhället (SFS 2010:2012). Regionala politikerna och tjänstemäns engagemang för kulturpolitik har ökat i och med arbetet med kulturplanerna och regionala tjänstemän upplevs (av såväl regionala som kommunala tjänstemän och politiker) ha haft störst reellt inflytande över den regionala kulturplanens innehåll och utformning.⁶² När det gäller andra grupper så ser villkoren olika ut även om samverkan på alla nivåer har ökat i och med modellen. Medan samverkan har betraktats som ett utbyte mellan jämbördiga parter, ses inte samråd som formellt lika förpliktigande.⁶³ Medan det professionella kulturlivet har hittat en fungerande form för medverkan i dialogprocesserna pekar utvärderingar och uppföljningar på att civilsamhällets representation och deltagande i modellen ännu inte har funnit sin form.⁶⁴ Landsting och regioner har i många fall haft svårt att identifiera civilsamhällets företrädare som kan bestå av en stor variation av aktörer, till exempel studieförbund, hembygdsförbund och riksteaterföreningar.⁶⁵ Ett problem för civilsamhället är att modellen utgår

⁶⁰ KrU 2015/16:RFR4.

⁶¹ Ibid.

⁶² Myndigheten för kulturanalys 2013:2.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Myndigheten för kulturanalys 2013:2, KrU 2015/16:RFR4.

⁶⁵ Ibid.

från den regionala nivån. Ofta är föreningslivet mycket starkare på kommunal nivå, och många organisationer är svaga på regional nivå. Vidare har civilsamhället haft svårt att förstå vad samrådet i kultursamverkansmodellen ska ge. Syftet med samrådet behöver klargöras av staten eftersom det annars finns en risk att civilsamhället kommer att sluta delta i samråden.

Den tredje frågan, slutligen, var om möjligheten till regional variation skapar ett ökat medborgarinflytande regionalt eller leder till ett rättviseproblem i meningen att tillgång till kultur i landet kan komma att bero på var man bor. Här ska det förtydligas att skillnaderna i kulturutbud var stora mellan länen redan innan modellen infördes. Den variation som finns i dag kan således inte anses vara ett resultat av modellen. Mellan 2010 och 2014 har både de regionala och kommunala årliga bidragen till kultursamverkansmodellens verksamheter ökat totalt sett. De statliga årliga bidragen har också ökat, men inte i samma omfattning. Det innebär att statens procentuella andel av de totala bidragen minskat något. Starka landsting/regioner kan sätta in egna resurser när statens finansiering inte räcker till – andra kan inte göra det. En del landsting/regioner är små och saknar institutioner vars medel bildar basen för kultursamverkansmodellen, vilket kan göra att kulturverksamheter har svårt att överleva. De geografiska avstånd som finns i vissa landsting/regioner kan utgöra hinder för att nå ut till publik och deltagare.⁶⁶ Kultursamverkansmodellen innebär inte att staten har av sagt sig det strategiskt övergripande ansvaret över den nationella kulturpolitiken. Däremot har vissa regioner satsat mer på kultur än andra – och så kan även ske framöver. Denna interregionala variation är dock inte självklart kopplad till kultursamverkansmodellen utan snarare till andra faktorer, exempelvis att de ekonomiska förutsättningarna skiljer sig åt mellan regioner. Framöver skulle nya förutsättningar – som ett eventuellt införande av storregioner – kunna ge upphov till nya typer av regionala samarbeten och variationer. Frågan om kultursamverkansmodellen ökar risken och möjligheten för regionala skillnader är viktig att följa upp, för att kunna säkra en någorlunda likvärdig kulturell infrastruktur i landet.

Representativitet i kultursektorn

Förra året genomförde Kulturanalys en kartläggning av hur stor andel av anställda kvinnor och män på kulturinstitutionerna som har utländsk bakgrund. Studien visar hur stor andel som själva är födda utanför Sverige eller har två utrikes födda föräldrar, jämfört med befolkningen i stort. Undersökningen presenterades i rapporten *Kultur av vem?* och genomfördes som en del av Kulturanalys uppdrag att bedöma utvecklingen på kulturområdet ur ett jämställdhets- och ett mångfaldsperspektiv. Mångfaldsbegreppet är komplext och i denna studie har analysen avgränsats till att redovisa hur personalsammansättningen i kultursektorn förändrats under 2000-talet.

Registerdata och intervjuer

Kartläggningen är huvudsakligen baserad på sysselsättningsstatistik från Statistiska Centralbyrån (SCB). De kulturinstitutioner som undersökts är de som är föremål för statlig styrning – det vill säga 120 scenkonstinstitutioner, museer, kulturmyndigheter, bolag och stiftelser. Den period som undersöktes var åren 2009–2012. Årtalen valdes för att följa upp en tidigare studie av perioden

⁶⁶ *Ibid.*

2001–2004, som genomfördes av Kulturrådet 2007.⁶⁷ För att säkerställa jämförbarheten räknades uppgifterna för perioden 2001–2004 om på nytt.

I rapporten jämförs andelen anställda i kulturinstitutionerna som har utländsk bakgrund med andelen i befolkningen i stort. För att förstå skillnaderna inom kultursektorn, och sätta in statistiken i ett sammanhang, genomfördes även intervjuer och referensgruppsamtal med personer i nyckelpositioner. I rapporten diskuteras resultaten också i relation till arbetsmarknads- och migrationsforskning.

Kultursektorn speglar inte samhället

År 2006 arrangerades Mångkulturåret i Sverige. Syftet var att öka alla invånares möjligheter att delta i kulturlivet och skapa incitament för att de offentligt finansierade kulturverksamheterna ska spegla och införliva den etniska och kulturella mångfald som finns i dagens Sverige.⁶⁸ I linje med denna ambition har nästintill alla myndigheter och institutioner på kulturområdet i uppdrag att integrera ett mångfaldsperspektiv i verksamheten. Rapporten visar att det trots dessa satsningar och riktlinjer skett få förändringar i personalens sammansättning under 2000-talet. Andelen anställda med utländsk bakgrund befinner sig på en konstant nivå, drygt 13 procent.

Tabell 3. Utländsk bakgrund bland anställda i kultursektorn och i befolkningen, 2001–2004 samt 2009–2012. Källa: SCB.

År	2001	2002	2003	2004	2009	2010	2011	2012
Anställda, antal	10 727	10 772	10 732	10 606	10 333	10 095	10 106	10 073
Andel kvinnor, procent	51,7	51,9	52,6	53,1	53,8	53,7	53,7	54,2
Utländsk bakgrund:								
Kultursektorn, procent	12,5	12,7	12,4	12,8	13,3	13,4	13,3	13,4
<i>Andel kvinnor, procent</i>	52,2	52,6	52,3	52,5	55,6	56,4	55,5	56,6
Befolkningen, procent	14,8	15,2	15,5	15,8	18,6	19,1	19,6	20,1

Tabellen ovan visar att andelen anställda med utländsk bakgrund i kultursektorn låg relativt nära andelen i befolkningen år 2001. En underrepresentation har uppstått i samband med att andelen med utländsk bakgrund i befolkningen ökat efter 2004. Den ökade mångfalden i befolkningen avspeglas således inte i kultursektorns personal. Invandrare från länder utanför västvärlden anses generellt ha den mest ogynnsamma situationen på svensk arbetsmarknad. Detta mönster går igen i vår studie av kultursektorn. Bland de utrikes födda som var anställda inom kultursektorn under åren 2009–2012, var utrikes födda från västvärlden överrepresenterade, medan personer från Afrika, Sydamerika och Asien var underrepresenterade. Vår kartläggning visar också att personer

⁶⁷ KUR 2006/8049.

⁶⁸ Kommittédirektiv 2004:169.

med utrikes födda föräldrar är mer tydligt underrepresenterade än de som själva har invandrat till Sverige.

Mer mångfald inom musik och scenkonst

Det finns dock stora variationer inom kultursektorn avseende personalens bakgrund. De regionala musikinstitutionerna och de nationella scenkonstinstitutionerna uppvisar i stora drag en representativ personalsammansättning, medan de regionala museerna tenderar att ha lägst andel anställda med utländsk bakgrund.

Tabell 4. Utländsk bakgrund bland anställda i kultursektorn per institutionstyp, 2012.

	Nationella scenkonst- institutioner	Reg. teater- och dans- institutioner	Reg. musik- institutioner	Centrala museer	Regionala museer	Övriga myndigheter, stiftelser och bolag	Kultursektorn totalt
Anställda, antal	1 294	1 663	2 541	1 885	1 451	1 239	10 073
Andel kvinnor, procent	51,5	54,4	47,9	59,8	58,4	56,6	54,2
Utländsk bakgrund, procent *	17,7	10,4	17,6	13,6	7,6	10,3	13,4
Andel kvinnor, procent	58,5	54,3	52,9	59,8	66,7	58,6	57,0

Att personalsammansättningen ser olika ut i olika delar av sektorn kan hänga ihop med olika omständigheter. Skillnaderna kan tyda på att scenkonsten – framförallt musik och dans – har andra förutsättningar än exempelvis museiverksamheten. Musik och dans tillhör en internationell arbetsmarknad på ett annat sätt än den akademiskt präglade museisektorn, vilket betonas av ett flertal nyckelpersoner i de intervjuer som genomförts inom ramen för undersökningen. En annan omständighet som bör beaktas är att antalet anställda minskat mer på regionala museer än i andra delar av kultursektorn. En genomgång av förklaringsmodeller från arbetsmarknads- och migrationsforskning visar också att det är viktigt att förstå kontexten kring personalsammansättningen i olika delar av kultursektorn. Vår studie visar att utbildning, rekryteringens utformning, institutionens läge, kunskaper i svenska samt kontaktnät, diskriminering och arbetsmarknadsfluktuationer är betydelsefulla faktorer, men de kan knappast förklara hela situationen. I rapporten argumenterar vi för att man också måste ta hänsyn till institutionernas verksamhet.

Om andelen kulturanställda med utländsk bakgrund jämförs med andra arbetsmarknadssektorer kan vi konstatera att kultursektorn har en lägre genomsnittlig andel anställda med utländsk bakgrund än arbetsmarknaden i stort. Endast regionala musikinstitutioner och nationella scenkonstinstitutioner har representation i klass med arbetsmarknadens genomsnitt.

Mer jämställt men mindre mångfald i ledande positioner

Rapporten visar också att andelen kvinnor i kultursektorn har ökat över tid. Sedan 2004 har kultursektorn minskat i personalomfång; det var färre som är anställda vid kulturinstitutionerna i Sverige år 2012 än år 2001.

Totalt sett tycks andelen kvinnor inom kultursektorn ha ökat sedan 2001, vilket måste förstås i relation till den övergripande personalminskningen. Antalet män har minskat mer än antalet kvinnor under perioden. Därmed har den relativa övervikten av kvinnor inom kultursektorn förstärkts, i synnerhet på administrativa tjänster. Även bland personer med utländsk bakgrund var det främst antalet kvinnor som ökade. Jämfört med många andra delar av arbetsmarknaden var dock könsbalansen inom kultursektorn förhållandevis jämn även 2012.⁶⁹

När det gäller ledningspositioner har andelen kvinnor ökat, även om kvinnor inom flera delar av sektorn är relativt underrepresenterade på chefsnivå. I vår årliga rapport om museisektorn konstateras att det är förhållandevis fler män som är chefer. Bland de anställda kvinnorna på museer var 13 % i ledningsposition, medan motsvarande siffra för männen var 15 %.⁷⁰

Tabell 5. Utländsk bakgrund och kön i kultursektorn bland anställda i ledande ställning, 2001–2004 samt 2009–2012.

Kultursektorn	2001	2002	2003	2004	2009	2010	2011	2012
Ledning, antal personer	479	481	480	542	605	610	623	669
Andel män, procent	54,7	56,3	56,0	53,5	49,4	49,0	49,1	48,1
Utländsk bakgrund, procent*	8,6	8,3	7,3	6,8	3,5–6,9	3,1–7,0	5,8–8,7	6,3–8,5

* Av hänsyn till personlig integritet redovisas vissa siffror som intervall.

En annan slutsats är att andelen personer med utländsk bakgrund på ledningspositioner förefaller ha ökat något sedan 2009. År 2012 bestod 6,3–8,5 procent av kultursektorns ledningar av personer med utländsk bakgrund. Om vi dock tar hänsyn till att andelen personer med utländsk bakgrund ökat i befolkningen från 15,8 procent år 2004 till 20,1 procent år 2012, har kultursektorns samhällsspeglning i detta avseende försämrats både när det gäller ledningspositioner och bland de anställda. Den svaga ökningen bland anställda med utländsk bakgrund var, som vi tidigare nämnt, långt mindre än motsvarande ökning inom det omgivande samhället, eller på arbetsmarknaden i stort.

⁶⁹ Se till exempel SOU 2004:43.

⁷⁰ Myndigheten för Kulturanalys 2015 s. 31.

Lönebidragsanställningar minskar

Vid sidan om kartläggningen av andelen anställda med utländsk bakgrund i kultursektorn har Kulturanalys också samlat in data om andelen anställda med lönebidrag på museer. Det finns en längre tradition av att anställa personer med funktionsnedsättningar inom kulturarvssektorn i Sverige.⁷¹ Syftet har varit att skapa social sammanhållning och inkludering av personer med funktionsnedsättning på den reguljära arbetsmarknaden. Detta har framförallt gjorts inom ramen för lönebidragsanställningar, och ibland genom satsningar såsom Kulturarvslyftet (2012–2014). Mot bakgrund av detta inhämtar Kulturanalys uppgifter om lönebidragsanställningar och arbetsmarknadsåtgärder inom ramen för den officiella museistatistiken. Lönebidragsanställda är dock en bred kategori med människor som av en eller annan anledning har fallit utanför arbetsmarknaden och det går därför inte att förutsätta att de är funktionsnedsatta. Däremot kan lönebidrag användas som en indikator för funktions-nedsattas andel av personalen.

På svenska museer utgör personer med lönebidrag fortfarande en väsentlig del av arbetskraften. De flesta av dem arbetar på regionala museer eller på de mindre övriga museerna. Andelen med lönebidrag som arbetar på läns museer har dock minskat från cirka 400 personer 2004 till omkring 300 personer 2014.

I en skrivelse från Läns museernas Samarbetsråd till Arbetsmarknadsdepartementet 2014 framförs att minskningen av lönebidragsanställda är en tydlig trend över tid. Museernas ambition att ge funktionsnedsatta meningsfulla arbetsuppgifter krockar, enligt Samarbetsrådet, med att man förväntas stå för en allt större del av den ekonomiska ersättningen till de lönebidragsanställda. Bakgrunden är den ökade diskrepansen mellan lönebidragstaket (som ligger fast sedan 2007) och den anställdes reella lön. Samarbetsrådet ser vidare det minskade antalet lönebidragsanställda som en del av den generella personalminskningen på läns museerna till följd av otillräckligt uppräknade anslag.⁷² Vår sammanställning av data från SCB i rapporten *Kultur av vem?* visar att antalet anställda på regionala museer minskat från 1 936 (2001) till 1 451 personer (2012).⁷³ Huvuddelen av minskningen har dock skett mellan åren 2004–2009 och det saknas uppgifter om hur många av dessa som gäller lönebidragsanställningar.

⁷¹ Rodehn 2012.

⁷² Läns museernas Samarbetsråd 2014-04-07.

⁷³ Kulturanalys 2015:2 Bilaga 2 s 76.

Tabell 6. Andelen årsarbetskrafter per finansieringsform vid museer 2014, i procent av det totalt utförda arbetet.

	Anställda med egen finansiering	Lönebidrag	Övriga arbets- marknads- åtgärder	Uppdrags- finansierat	Ideellt arbete	Samtliga
Centrala museer	93,7	2,8	2,1	0,8	0,6	100
Övriga statliga museer	79,7	5,7	0,8	13,0	0,8	100
Regionala museer	62,8	19,7	2,4	14,2	0,9	100
Kommunala museer	79,6	10,7	4,7	3,7	1,3	100
Övriga museer	44,9	16,1	15,4	7,3	16,4	100
Summa	73,3	11,3	5,0	6,8	3,7	100
Museer med mindre än en årsarbetskraft	4,1	8,2	7,8	0,5	79,4	100
Botaniska trädgårdar	91,3	0,0	0,0	0,0	8,7	100
Summa	20,6	6,6	6,3	0,4	66,1	100
Samtliga	70,6	11,0	5,0	6,5	6,9	100

*Andel av det totalt utförda arbetet (totala antalet årsarbetskrafter + ideellt arbete).

Slutsatser

Rapporten *Kultur av vem?* visar sammantaget att andelen personer med utländsk bakgrund inom kultursektorn i princip var densamma 2012 som 2004. I förhållande till det omgivande samhället har emellertid representationen försämrats mellan perioderna. Om resultatet även värderas i relation till de politiska ambitionerna om att kulturen ska spegla befolkningen konstaterar Kulturanalys att utvecklingen inte går framåt. Avseende jämställdhet har dock samhällsspeglings förbättrats. År 2012 var andelen kvinnor på chefspositioner representativ.

En övergripande slutsats är alltså att kultursektorn ligger längre från att spegla befolkningen när det gäller mångfald än för tio år sedan. Medan befolkningssammansättningen har förändrats genom ökad invandring under 2000-talet har kultursektorns personalsammansättning bara förändrats marginellt under samma period. Mycket talar för att en låg rörlighet och ett krympande antal anställningar i sektorn kan ha medfört att möjligheterna till att snabbt öka mångfalden varit begränsade. Minskningen av antalet anställda, framförallt på regionala museer, har troligen betydelse för att andelen med utländsk bakgrund inte ökat samt att antalet lönebidragsanställda minskat.

Filterbubblan: en demokratisk utmaning

I det här avsnittet diskuteras hur den nya tekniken framöver kan komma att forma dels det kulturella innehållet (på nätet), dels vilken kultur som människor tar del av. Med utgångspunkt i Kulturanalys rapport *Samhällstrender och kulturvanor: en omvärldsanalys* reflekterar vi över på vilka sätt digitala strukturer påverkar medborgarnas förutsättningar att vara delaktiga i kultur- och samhällslivet.

Stora datamängder används för att anpassa kultur till efterfrågan

En stor andel av den kultur som medborgarna idag tar del av förmedlas via digitala kanaler. Streamingtjänster för tv, film och musik är ett exempel på hur ett brett kulturutbud görs tillgängligt i hemmet, på ett annat sätt än vad som tidigare var möjligt. Samtidigt tycks vi gå mot en utveckling där kartläggningar av människors digitala beteendemönster i allt högre utsträckning bidrar till att forma och nischa kulturen. Inom företag som exempelvis Amazon och Google talas det om att man är ”datadriven”, vilket kortfattat betyder att basera beslut på stora mängder insamlade data, snarare än att man går på experternas magkänsla. Detta arbetssätt är även rådande inom vissa kulturbranscher där stora datamängder om människors konsumtionsvanor samlas in i syfte att utforma konkurrenskraftiga upplevelser – som till exempel datorspel, filmer och tv-serier.

Inom de delar av den kommersiella kulturen där digitaliseringen fått mest genomslag är dataanalys av hur en viss tjänst eller produkt används ofta en naturlig del av verksamheten. Tv är möjligen den kulturbransch där tillämpandet av dessa former av dataanalys kommit längst.⁷⁴ Kommersiella tv-kanaler har i dag information om hur olika användare rör sig på företagets sajter, och denna information kan användas för att individanpassa innehållet efter deras respektive intressen.

Att samla in data om kulturvanor i syfte att målgruppsanpassa en viss produkt är i sig inget nytt. Tv- och filmindustrin har exempelvis länge arbetat med fokusgrupper och testpublik för att finjustera sina slutgiltiga produkter, och författare och andra konstnärer har tagit emot respons på sina arbeten, vilket bidragit till att forma dessa. Det nya är att digitaliseringen och de stora datamängderna möjliggör en detaljskärpa i analysen som man inte har kunnat uppnå tidigare. Kunskapen om konsumenternas rörelsemönster kan användas både för att skraddarsy utbudet av exempelvis filmer och dramaserier efter olika tittare och för att utforma en dramaserie för att så många ska titta på den som möjligt. Vad gäller det senare fallet brukar företaget Netflix’ dramaserie ”House of Cards” få illustrera hur dataanalys kan användas för att skapa ett framgångsrecept som omfattar olika slags ingredienser – från manus till val av skådespelare.⁷⁵

Dataanalys används även frekvent inom spelbranschen. Exempelvis skapas det populära mobilspelet ”Candy Crush Saga” i lika hög grad av dataanalytiker som av speldesigners.⁷⁶ Företaget King som äger Candy Crush Saga samlar in data om när en person börjar spela, hur länge personen spelar, vilka färgnyanser i spelet som leder till några extra minuters spelande, vilka banor som är för svåra, när och var i spelet spelaren börjar köpa extratjänster, och så vidare.⁷⁷ Denna kunskap används sedan i utvecklingen av spelet.

Vidare har man även börjat använda dataanalys inom musikbranschen. Exempelvis kartlägger det New York-baserade företaget Next Big Sound vad som påverkar musikartisters genomslag genom att samla in och analysera information från över trettio källor. Företaget har funnit att det som händer på sociala medier ger en viktig fingervisning om artisters framtidspotential, där den tydligaste sociala medier-indikatorn på att en artist håller på att slå igenom är att artistens följare

⁷⁴ Nordström 2015.

⁷⁵ Carr 2013.

⁷⁶ Larsson 2015.

⁷⁷ Ibid.

på Instagram ökar i snabb takt.⁷⁸ Next Big Sounds affärsidé har även förts in i litteraturens värld, där Next Big Book, en verksamhet som förser bokbranschen med analyser, startade under 2014.

Inom den svenska bokbranschen tittar företag som Schibsteds e-bokssajt, Bokon, på köpmönster som synliggör de tider under året som är bäst lämpade att skicka ut boktips och nyhetsbrev på. Det skulle även vara möjligt för företaget att ta fram information om hur mycket av en bok som läses, när, hur många sidor åt gången och så vidare. I dagsläget verkar dock intresset från svenska förlag för den här typen av uppgifter vara relativt svalt. En möjlig förklaring till detta är att e-böcker i skrivande stund står för en så liten del av den totala bokförsäljningen. Men detta kommer antagligen förändras.⁷⁹

I linje med att man börjar anställa dataanalytiker inom olika kulturområden talar mycket för att allt fler arbeten kommer kunna skötas av maskiner i framtiden. I fjol meddelades i en studie från Lunds universitet att 47 procent av alla arbetstillfällen i USA antagligen kommer vara automatiserade inom de kommande tjugo åren.⁸⁰ Maskinerna gör även intåg i kultursektorn. Datorn Iamus på University of Málaga har skapat flera egenalstrade orkesterstycken, varav vissa framförts av London Symphony Orchestra. Därutöver kan mjukvaran ”The Painting Fool” simulera flertalet konstriktningar och skapa egna målningar på duk. Vissa tror till och med att datorer i framtiden kommer att kunna skriva romaner – även om det kanske inte kommer finnas någon marknad för sådan litteratur.

Att använda dataanalys vid utformningen av kultur har fram till i dag framför allt varit en metod för aktörer som arbetar med kommersiell kultur. För en tid sedan inledde emellertid ett par dataanalytiker i Storbritannien ett halvårsprojekt, The Arts Data Impact Project,⁸¹ där de ska samla in och analysera stora datamängder från offentliga kulturinstitutioner som National Theatre, English National Opera och kulturcentret The Barbican i London. Siffror från biljettförsäljning ska samköras med uppgifter från organisationernas sociala medier-plattformar. Man kommer även att samla data utanför verksamheten för att kunna undersöka hur exempelvis vädet påverkar försäljningen av teaterbiljetter. Utgångspunkten för projektet är övertygelsen om att kulturorganisationer kan bli mer kommersiellt effektiva och även öka sin publik med hjälp av dataanalys.⁸² Frågan är vad som händer med kreativiteten när allt bygger på statistiska modeller. Datadriven utveckling må ha sina fördelar, men bryter sällan ny mark. När producenterna vet för väl vad mottagarna vill ha finns en risk att kulturproduktionen blir allt mer likriktad.⁸³

Att samla in stora mängder data om människors kulturvanor och sedan använda dessa för att anpassa kulturuttryck – som tv-serier och datorspel – efter vad publiken har tyckt om tidigare har på sina håll kritiserats för att förvandla människor till marionetter.⁸⁴ Här finns dels en konflikt mellan idén att konstnären (och inte dataanalytiker) ska ha makt över skaparprocessen och idén om att man ska ta vara på det som den teknologiska utvecklingen kan erbjuda, dels en konflikt

⁷⁸ Nordström 2015.

⁷⁹ Ahlström 2015.

⁸⁰ Kulturanalys 2015:3.

⁸¹ Arts council 2015.

⁸² Nordström 2015.

⁸³ Larsson 2015.

⁸⁴ Ibid.

mellan idén att kultur ska utmana och väcka nya tankar och idén om den individanpassade kulturen som ger folk mer av vad de redan känner till och uppskattar.

Förespråkarna för dataanalysens utbredning menar att den möjliggör en individualisering som i sin tur innebär att olika kulturuttryck, med varierande konstnärlig kvalitet kommer efterfrågas och leva kvar i framtiden. Man menar att det inte finns någon risk för en likriktning av kulturen. Utmaningen, menar vissa, är att hitta en balans mellan att använda data för att skapa kultur som talar till människors behov och önskningar och kulturens roll att utmana och väcka nya tankar. Det kräver antagligen att man inte alltid har vad som fungerade publikt sett förra veckan som utgångspunkt för det konstnärliga skapandet.⁸⁵

Individanpassat kultur- och medieutbud

Samtidigt som sociala medier ökar i betydelse ser vi en global trend som innebär minskad tillit till traditionella medier. Enligt Edelmans Trust Barometer 2015 har medietilliten i Sverige minskat från 44 procent år 2014 till 34 procent år 2015, en siffra som är lägre än det globala genomsnittet (51 procent år 2015).⁸⁶ Av samtliga deltagare från de 20 länder som ingår i studien upplevde 64 procent att sökmotorer var den mest pålitliga källan för nyheter och information, jämfört med traditionella medier (62 procent). Siffran är ännu större bland individer födda någon gång under perioden 1981–2000, där 72 procent förordar sökmotorer framför andra mediekällor. Tre av fyra tillfrågade svarade att de litar mest på innehåll skapat av familj och vänner i sociala medier, hemsidor som delar innehåll och nyhetssidor. Därefter är tilliten högst till akademiska experter (70 procent) samtidigt som lite fler än hälften uppger att de litar på innehåll skapat av journalister.⁸⁷ I linje med detta har barns och ungas nyhetskonsumtion sedan några år tillbaka flyttat från traditionella nyhetsförmedlingskanaler som papperstidningar och tv-nyheter till digitala plattformar (som till exempel Facebook, Twitter och Youtube).⁸⁸ Enligt undersökningen Svenskarna och internet 2014 har internet fått en dominerande ställning som informationskanal för personer upp till 45 år medan det för pensionärer är de traditionella medierna, tv, radio och dagstidningar som är viktigast. Däremellan, i åldersgruppen 46–65 år, är alla medier inklusive de digitala ungefär lika viktiga.⁸⁹

Dessa förhållanden innebär sammantaget att risken ökar för att det som författaren och nätaktivisten Eli Pariser kallar filterbubblor utvecklas. Det vill säga slutna informationsekosystem där människor förses med mer av den typ av information och kultur som de redan känner till och uppskattar.⁹⁰ Med hjälp av algoritmer individanpassar nyhetsportaler och it-företag som Google, Spotify och Facebook sökresultat, musik och nyhetsflöden, baserat på människors tidigare sökningar och det som de har lyssnat på tidigare.

Filterbubblan är inte ny som fenomen. Människor har i alla tider haft någon form av filter mellan sig och omgivningen – det är exempelvis ingen nyhet att folk frågar dem de identifierar sig med om bok-, film- och musiktips. Skillnaden mellan i dag och för ett par decennier sedan är att vi inte

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Edelman Trust Barometer 2015 (en internationell studie som omfattar 20 länder).

⁸⁷ Ibid

⁸⁸ Statens medieråd 2015.

⁸⁹ Findahl 2014a.

⁹⁰ Pariser 2011.

längre har enbart en handfull dagstidningar, tv- och radiokanaler som fungerar som gemensamma plattformar för samhällsdebatt, utan istället en mångfald olika samtal. Vi översköls av ohanterliga informationsmängder samtidigt som den nya teknologin möjliggör en alltmer långtgående individanpassad avgränsning.

Slutsatser

Medierna har i Sverige haft en viktig roll både som plattform för gemensam debatt och kunskap och som förmedlare av olika kulturyttringar och arrangemang. Den utveckling som medieföretagen nu går igenom kommer, utöver att ge ett nytt landskap för att guida människor till kulturupplevelser, också leda till en diskussion kring vilka institutioner som i framtiden kan vara plattformar för överbryggande samtal och gemenskaper. I det här sammanhanget är redan kulturinstitutioner självklara alternativ och det är möjligt att deras betydelse för demokratin kommer att bli ännu viktigare framöver. Kulturen skulle således kunna få en förstärkt demokratifrämjande roll, vilket också i förlängningen skulle kunna påverka kulturvanorna.

Frånvaron av gemensamma referenser och berättelser kommer med all sannolikhet påverka kulturlivet framöver. Dels kommer det sannolikt att uppstå fler diskussioner kring vikten av att utveckla och bevara ett gemensamt kulturarv, dels kommer vi att höra röster som hävdar betydelsen av att skapa mötesplatser mellan olika subgrupper i samhället, för att kunna behålla fundamentet för en god demokrati.

En annan aspekt av den här utvecklingen är att det blir svårare att nå fram med budskap som ifrågasätter eller bryter med den information och kultur som präglar ett visst sammanhang. Denna utveckling skulle på sikt kunna leda till att människor blir sämre på att föra en dialog med och förstå personer som lever i andra filterbubblor. I filterbubblorna möter de personer som är lika dem själva, och deras perspektiv på tillvaron ifrågasätts inte. Att människor fördjupar sig i det som redan intresserar dem kan ske på bekostnad av den breda samhällsorientering som de behöver för att kunna delta i de demokratiska processerna i samhället. Det kan leda till ökande gap mellan olika grupper i samhället och att personer i vissa filterbubblor inte kommer i kontakt med det kulturutbud som finns. Om människor tenderar att i ökad omfattning ta del av nyheter förmedlade av andra som tänker och känner på liknande sätt som de själva, så ökar även risken för att deras deltagande i kulturlivet kommer att bli mer snävt. De som saknar vänner – på sociala medier och andra platser – med kulturintresse förmodas få begränsad kontakt med och information från exempelvis teatrar eller museer. Därmed riskerar skillnader i kulturvanor att förstärkas.

Kulturanalys bedömning

Kulturanalys har i uppdrag att årligen utvärdera effekten av den förda kulturpolitiken i relation till de nationella kulturpolitiska målen. Vår diskussion av resultaten utgår från de tre övergripande målsättningarna:

Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.⁹¹

I detta avslutande kapitel diskuterar vi vad de resultat som framkommit i årets rapporter sammantaget kan anses betyda i relation till de nationella målen för kulturpolitiken. Årets rapporter har ett tydligt fokus på målet om allas delaktighet, medan målen om kulturens egenvärde och oberoende samt kulturens roll i samhället behandlas i mindre utsträckning. Regeringen har anfört att ”insatser som syftar till att tillgängliggöra kultur för alla människor” ska prioriteras framgent.⁹²

En viktig utgångspunkt för våra bedömningar är att de kulturpolitiska målen är nära sammanbundna med strävan efter demokratisk utveckling. I budgetpropositionerna från 2014/15 och 2015/16 har ambitionen att se kultur och demokrati som varandras förutsättningar förstärkts.⁹³ En politik för demokrati omfattar hela samhället, men inom kulturlivet skapas förutsättningar för att realisera flera av de principer som vi ofta förknippar med en välfungerande demokrati. Demokrati är i grunden ett system för kollektivt beslutsfattande, men för att ett sådant system ska vara legitimt förutsätts aktiva, informerade och inkluderade medborgare, med kapacitet att uttrycka sina ståndpunkter och förstå andras. Medborgarna bör också ha tillräckliga möjligheter att utforska och formulera sina önskemål om konkurrerande samhällsalternativ, samt påverka de dagordningar som erbjuder dessa alternativ. Kulturlivet intar en central roll i ett sådant system, både ur ett medborgarperspektiv och ur ett samhällsperspektiv. En oberoende kultursektor spelar samtidigt en nyckelroll som garant för yttrandefrihet och det öppna demokratiska samtalet.

En annan utgångspunkt för våra värderingar är att de nationella kulturpolitiska målen inte bör ses som åtskilda storheter utan kan betraktas som varandras förutsättningar; för att kulturen ska kunna vara en dynamisk och utmanande kraft krävs att alla ska ha möjligheter att delta. Och ett brett deltagande förutsätter yttrandefrihet samt att kulturen ges möjlighet att prägla samhället genom mångfald och kreativitet. Flera av de resonemang som i detta kapitel förs kring allas möjligheter att delta, är således också centrala för bedömningen av förutsättningarna för en dynamisk och obunden kultur, och vice versa. Detta angreppssätt gäller också de tvärssektoriella målsättningarna om att främja mångfald, jämställdhet, tillgänglighet och kultur till barn och unga. Vi behandlar dem som grundläggande förutsättningar för att uppnå de nationella kulturpolitiska målen och de diskuteras därför fortlöpande i kapitlet.

⁹¹ Prop. 2009/10:3 s.26.

⁹² Prop. 2015/16:1 s. 29.

⁹³ Prop. 2014/15:1, s. 27.

De resultat och slutsatser som lyfts fram i detta avslutande kapitel är de som Kulturanalys anser vara viktiga för att bedöma läget på kulturområdet. Det är dock viktigt att understryka att många av dem inte i första hand är effekter av kulturpolitiken. Kulturen är en del av samhället och vid sidan om kulturpolitiken påverkas såväl kulturvanor som personalsammansättningen i kultursektorn av skolpolitik, regionalpolitik och arbetsmarknadspolitik. Vår värdering av politiska utmaningar, problem och möjligheter har således ett brett anslag.

Kultur till fler?

Målet om att ”alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet” ska uppnås genom att kulturpolitiken ska främja allas möjligheter till kultur, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor. Ingen medborgare ska känna sig utestängd från kulturlivet och principen om icke-diskriminering ska vara vägledande. En värdering av i vilken mån målet kan uppnås bör därmed inriktas mot att bedöma huruvida förutsättningarna för att delta är likvärdiga. Ett sätt att göra detta är att utgå från olika gruppers faktiska deltagande. Om det finns tydliga variationer i deltagandet, kan det ses som en indikation på att möjligheterna skiljer sig åt för olika samhällsgrupper.

Våra bedömningar av deltagandet grundar sig bland annat på analyser av kulturvanestatistik från SOM-undersökningen 2014. Den kultur som fångas av statistiken är begränsad till SOM-undersökningens urval. Svaren speglar vilka aktiviteter som är vanligast i såväl publika sammanhang som i hemmet. Men vad som framträder som vanligast beror på vad man frågar efter. SOM-undersökningens frågebatteri inrymmer såväl scenkonst som bredare kulturuttryck såsom onlinespel och körsång. Men även om ambitionen varit att utvidga vad som kan ses som en kulturvana, är undersökningen långt ifrån heltäckande. Urvalets betydelse är viktig att beakta när resultatet värderas. Ett lågt kulturdeltagande i en viss åldersgrupp kan till exempel tolkas som att förutsättningar för att utveckla och vidmakthålla ett kulturintresse är ojämnt fördelade i livets olika skeden. Men det kan också betyda att vissa åldersgrupper ägnar sig åt saker som är bildande och kreativa, men som inte räknats som kultur i just denna studie.

En övergripande slutsats i rapporten *Kulturvanor* är dock att deltagandet i kulturlivet är brett förankrat. Analyserna av data från SOM-undersökningen visar att svenska folket ägnar sig ofta och mycket åt kultur. Många ser på film (70 procent), läser böcker (60 procent) och lyssnar på musik (90 procent) flera gånger i veckan. Vanorna varierar dock med formerna för kultur. Ungefär hälften har gått på teater eller konsert. Färre tar del av kulturformer som klassisk konsert, balett och opera. Det är en mindre grupp i samhället – en femtedel – som enligt undersökningen över huvud taget gjort detta under loppet av det senaste året. Det står också klart att väl kända faktorer som utbildningsnivå, boendeort och kön är förknippade med i vilken mån individer tar eller får del av sådan kultur.

Kulturvanestatistiken från SOM-undersökningen har även bearbetats ytterligare, genom faktoranalys, för att få en fördjupad förståelse av övergripande och systematiska mönster när det gäller kulturintresse och kulturvanor, samt för att belysa bakomliggande faktorer. Faktoranalyserna av SOM-undersökningens kulturvanestatistik för 2014 visar att människors

kulturvanor grupperar sig i tre kluster.⁹⁴ Dessa grupperingar beskriver vilka vanor som tycks hänga ihop med varandra.

Figur 10. Gruppering av kulturaktiviteter 2014, resultat av faktoranalys.

De tre klustren synliggör att det till exempel är mer sannolikt att en person som gått på opera också besöker en balettföreställning, än en person som ägnar sig åt hantverk. I ett kluster samlas så kallad professionell kultur och scenkonst. Det andra klustret domineras av amatörkultur och intressen som kan kopplas till eget utövande. Den tredje gruppen rymmer breda kulturformer som är lättillgängliga, där digitalisering är väsentlig, och så kallad populärkultur.

Hur skillnader i kulturdeltagande ska värderas är inte givet. Målet om allas deltagande bör inte tolkas som att alla bör ägna sig lika mycket åt kultur och samma sorts kultur. Likvärdighet är inte detsamma som likriktning. Samtidigt är det viktigt att möjligheten att utveckla ett kulturintresse inte begränsas av medborgarnas kön, bostadsort, utbildning, klasstillhörighet eller funktionsnedsättning. I tabellen nedan sammanfattas de tre olika kulturklustrens samband med bakomliggande socioekonomiska och sociokulturella variabler.

⁹⁴ Notera att eftersom det är en datadriven gruppering kan samma kulturvana hamna i en eller flera grupper. Exempelvis bio är kopplat både till så kallad professionell kultur och populärkultur. Dessa uppgifter är baserade på en tentativ faktoranalys som kommer fördjupas i analysen av 2015 års SOM-data.

Tabell 7. Gruppering av kulturaktiviteter 2014 i relation till bakgrundsvariabler, resultat av faktoranalys.

	Professionell kultur	Eget utövande	Lättillgänglig/populär
Kön	Fler kvinnor	Fler kvinnor	-
Boendeort	Storstäder	-	Storstäder
Klass	Tjänstemannahem	-	-
Inkomst	Högre inkomst	-	Högre inkomst
Utbildning	Hög	Hög	Hög
Ålder	Äldre	Yngre	Yngre

Tabellen synliggör att bakgrundsvariablerna har effekt på människors kulturvanor – möjligheten att utöva och ta del av kultur i bredare bemärkelse. Kön spelar roll för professionell kultur och för eget utövande, men inte för det som vi kallar lättillgänglig/populär kultur. Storstadsbor tar i högre grad del av den professionella kulturen och lättillgängliga/populära kulturen, men bostadsort spelar ingen större roll för eget utövande. En bakgrund i ett tjänstemannahem gör det mer sannolikt att man tar del av professionell kultur, men tycks sakna betydelse för eget utövande och lättillgänglig/populär kultur. Inkomst tycks spela roll för professionell kultur och lättillgänglig/populär kultur. Utbildning och ålder slår igenom i samtliga grupperingar. Dessa två bakgrundsvariabler är de som mest styr kulturvanorna överlag.

Bilden av hur kulturvanorna grupperar sig och vilka som tar del av olika delar av kulturlivet visar att kostnader och tillgänglighet sannolikt har betydelse för delaktigheten i kulturlivet. Det ger en viss vägledning angående hur politiken för allas deltagande i kulturlivet kan fokuseras. Samtliga bakgrundsvariabler är betydelsefulla när det gäller vilka som tar del av den professionella kulturen. Detta pekar mot att insatser för att motverka trösklar till kulturlivet bör inriktas mot att bredda möjligheterna att ta del av professionell kultur. Men vi ser också att bakomliggande faktorer som kön, klass, utbildning och ålder har samband med deltagandet i kulturlivet – samband som sannolikt är relativt beständiga och svårare att påverka med kulturpolitiska verktyg.

Mot bakgrund av detta är det viktigt att insatser för att motverka trösklar inom kulturlivet är träffsäkra och beaktar hur möjligheterna att delta påverkas av sinsemellan olika faktorer och villkor – beroende på om det är bostadsort, kön funktionsnedsättning, utbildning, ekonomiska resurser eller etniskt och kulturell bakgrund som analyseras. I avsnitten nedan lyfter vi fram de slutsatser vi ansett vara strategiskt viktiga som underlag när det gäller att värdera förutsättningarna för ett deltagande på lika villkor.

Kulturen närmare medborgarna?

Målet om allas möjlighet att delta är, i de kulturpolitiska förarbetena, starkt kopplat till geografisk tillgänglighet. Alla ska ha möjlighet till deltagande, eget skapande och bildning oberoende av var i landet man bor.⁹⁵ Målet diskuteras nedan utifrån förutsättningar kopplade till regional, social

⁹⁵ Prop. 2009/10:3 s.29.

och ekonomisk infrastruktur, men också utifrån hur och var besluten om medel till kulturlivet fattas.

Kulturutbudet skiljer sig idag åt i olika delar av landet, men regional variation är inte ett problem i sig. De insatser som genomförts för att öka det lokalt och regionalt medborgerliga inflytandet, genom till exempel införandet av kultursamverkansmodellen, medför att utfallet också måste kunna se olika ut i landet. Men även om kulturutbudet varierar mellan olika landsting och regioner medför regeringens ambition om att alla människor ska ha likvärdiga möjligheter att ta del av kultur att det bör finnas en någorlunda likvärdig tillgång till kultur oberoende av var man bor.

Våra analyser av SOM-data visar att bostadsort och geografiska avstånd har viss betydelse för deltagande i kulturevenemang. Avseende mer lättillgänglig kultur och kultur som man kan uppleva och skapa hemma är skillnaderna mindre. I sociologen Mikael Börjessons delstudie av kulturvanorna framkommer att skillnaderna mellan landsbygd och stad är ungefär lika stora som den mellan storstad och stad. Att bo i en storstad gör det mer sannolikt att man tar del av professionell kultur och detta samband är dessutom något mer särskiljande än faktorer som hög utbildning, hög inkomst och högre tjänstemannabakgrund.⁹⁶ Skillnader mellan stad och land i stort gäller särskilt kultur som kräver fysisk närvaro, som biobesök och scenkonst. I vår omvärldsanalys pekar vi på att denna tendens kan komma att förstärkas på sikt. En fortsatt befolkningsskoncentration kan medföra att villkoren för kulturen i mindre tätbyggda delar av Sverige kan försämrats. Vikande befolkningsunderlag kan leda till att antalet kommersiella och offentliga kulturinstitutioner som biografier och bibliotek minskar ytterligare i glesbygdskommuner och i mindre tätorter.

Delaktighet handlar inte bara om hur ofta individer skapar och ägnar sig åt kultur i olika former. Det är också en fråga om vilka som får inflytande och fattar beslut om prioriteringar och fördelningen av anslag inom kultursektorn. Ett av syftena med kultursamverkansmodellen är ”att åstadkomma ett ökat regionalt inflytande och ansvar”.⁹⁷ Frågan är därför om kultursamverkansmodellen har ökat inflytandet för medborgare och kulturutövare ute i landet. Utifrån en sammanställning och genomlysning av tidigare utvärderingar på området har Kulturanalys identifierat några slutsatser som pekar åt olika håll när det gäller inflytande för olika aktörer.

En övergripande konklusion är dock att staten har fortsatt kontroll över den regionala kulturpolitiken genom förordningen (SFS 2010:2012) och genom kraven på återsrapportering. Principiellt har dock det regionala inflytandet över kulturpolitiken ökat sedan samverkansmodellen infördes. Mycket talar också för att politikernas och tjänstemäns engagemang för den regionala och lokala kulturen stärkts. Regionala tjänstemän upplevs ha haft störst reellt inflytande över den regionala kulturplanens innehåll och utformning.⁹⁸ En annan slutsats är att även om samverkan på alla nivåer har ökat i och med kultursamverkansmodellen så ser villkoren för samverkan olika ut för olika grupper. Kulturutskottets uppföljning av samverkansmodellen

⁹⁶ Börjesson 2016 s. 12.

⁹⁷ KrU 2013/14:RFR2 s. 17.

⁹⁸ Myndigheten för kulturanalys 2013:2.

bekräftar resultat som har lyfts fram i Kulturanalys utvärderingar av samverkansmodellen, nämligen att samverkan med företrädare för civilsamhället är ett utvecklingsområde.⁹⁹

Vid sidan om de nationella kulturpolitiska målen finns riksdagsbundna delmål för angränsande politikområden, såsom mål för civilsamhället på kulturområdet. Målet för politiken gällande civilsamhället är att ”villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin ska förbättras”.¹⁰⁰ Detta mål gäller också samverkan inom kulturområdet. Samverkan med civilsamhället anges i budgetpropositionen 2015/16 som en förutsättning för ”ett mångfacetterat och vitalt kulturliv”.¹⁰¹ Ett hinder för att nå detta mål är att landsting och regioner i många fall har haft svårt att identifiera civilsamhällets företrädare, som kan bestå av en stor variation av aktörer, till exempel studieförbund, hembygdsförbund och riksteaterföreningar.¹⁰² Ett problem för civilsamhället är att kultursamverkansmodellen utgår från den regionala nivån. Ofta är föreningslivet mycket starkare på kommunal nivå, och många organisationer är svagt organiserade på regional nivå. Kulturanalys bedömning är att syftet med samrådet behöver klargöras av staten, eftersom det annars finns en risk att civilsamhället kommer att sluta delta i samråden.

Kultur med färre hinder

Vid sidan om att alla – oavsett var i landet man bor – ska kunna ta del av ett varierat kulturliv, betraktas även kultur som en tillgänglighetsfråga när det gäller funktionsnedsättning. I propositionen *Tid för kultur* framhålls tillgänglighet för funktionsnedsatta specifikt i relation till kulturarvsområdet. Propositionen anger att ”personer med funktionsnedsättning ska beaktas i alla regeringens initiativ på området” och att tillgängligheten till kulturlokaler, hjälpmedel och möjliggörandet av eget kulturskapande är viktiga.¹⁰³

I Myndigheten för delaktighets årliga undersökning, *Rivkraft* framkommer att funktionsnedsatta ägnar sig åt kultur i lägre grad än befolkningen i stort.¹⁰⁴ Resultatet bekräftar tidigare undersökningar som visar att funktionsnedsatta har ett lägre kulturdeltagande än befolkningen i stort. Samtidigt uppger en majoritet att de vill delta mer. Det gäller både eget utövande och publika aktiviteter. Ett av de vanligaste hindren upplevs vara bristen på fysisk tillgänglighet. Till följd av detta upplever sig ungefär en fjärdedel diskriminerade vid besök på en kulturinstitution eller motsvarande.¹⁰⁵

Myndigheten för delaktighet pekar på att en rad politiska insatser och styrfunktioner är viktiga för att öka delaktigheten i kulturlivet. Kulturrådets insatser med krav på handlingsplaner och avhjälpna hinder anses vara särskilt betydelsefulla. En annan viktig insats är digitaliseringen av museerna. Målet är, enligt den nationella strategin för digitalisering, ”att kulturella verksamheter,

⁹⁹ Myndigheten för kulturanalys 2013:2, KrU 2015/16:RFR4.

¹⁰⁰ Prop. 2015/16:1 s. 186.

¹⁰¹ Prop. 2015/16:1 s. 67.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Prop. 2009/10:3 s. 29.

¹⁰⁴ Myndigheten för delaktighet 201 s. 99.

¹⁰⁵ Rivkraft 10 Kultur 2015.

samlingar och arkiv i ökad utsträckning ska bevaras digitalt och tillgängliggöras elektroniskt för allmänheten”.¹⁰⁶ I Kulturanalys senaste museirapport framkommer att digitaliseringen av kulturarvet framskridit marginellt.¹⁰⁷ I undersökningen uppger museerna att man i genomsnitt digitaliserat en tredjedel av sina samlingar, medan den sammantagna målsättningen är att 80 procent av samlingarna ska digitaliseras.¹⁰⁸ Digitalisering av samlingarna är emellertid en komplex fråga. Det behövs både resurser, kompetens och enhetliga system, som är långsiktigt hållbara. Dessa satsningar är viktiga, inte bara för att tillgängliggöra museernas samlingar för funktionsnedsatta, utan också för att de också är en viktig del i arbetet med att öka tillgängligheten oavsett bostadsort.

Personer med funktionsnedsättning är inte bara besökare på museer, utan sedan en lång tid tillbaka också en viktig grupp anställda.¹⁰⁹ Idag utgörs ungefär en tiondel av arbetskraften inom museisektorn av lönebidragsanställda. De arbetar framförallt på regionala museer där personer med lönebidragsanställningar utgör 20 procent av de anställda. Det är en grupp vars arbetsuppgifter ofta involverat arkivering och digitalisering – vilket bland annat manifesterades i den riktade satsningen på lönebidragsanställda i Kulturarvslyftet 2012–2014. I museistatistiken framkommer dock att gruppen med lönebidragsanställningar på regionala museer minskat från närmare 400 personer 2003 till drygt 300 personer 2014.¹¹⁰ Länsmuseumens samarbetsråd har tidigare anfört att taket för lönebidrag (som är oförändrat sedan 2007), påverkar funktionsnedsatta möjlighet att bli anställda inom museisektorn. Kulturanalys anser därför att det är viktigt att även våga in arbetsmarknadsåtgärdernas betydelse när man utformar insatser för att stärka funktionsnedsattas möjligheter att vara verksamma i kultursektorn och på den reguljära arbetsmarknaden i stort.

Utbildning och inkomst påverkar kulturvanorna

En övergripande slutsats från våra analyser av SOM-data är att utbildningsnivån visar sig ha ett jämförelsevis starkt samband med kulturvanor – vad som utövas och hur ofta. Ett undantag är online-aktiviteter och att lyssna på musik – där är sambandet svagare. I rapporten *Kulturvanor* framkommer att även klassbakgrund och hushållsinkomst samvarierar med kulturvanor, men i lägre grad jämfört med utbildningsnivå. Med klassbakgrund avses hur respondenterna själva identifierat sin uppväxtmiljö.¹¹¹

Det kan dock vara viktigt att fortsättningsvis vara uppmärksam på hur ekonomiska skillnader mellan olika sociala grupper påverkar delaktigheten i kulturlivet, eftersom detta är ett mönster som kan komma att förstärkas i framtiden. Enligt OECD har inkomstklyftorna ökat mer i Tyskland, Sverige och övriga nordiska länder än i andra OECD-länder under 2000-talet.¹¹² Om utvecklingen fortsätter i samma riktning kan det antas att kulturdeltagandet kommer att skilja sig

¹⁰⁶ Kulturdepartementet 2011 – Digit@lt kulturarv s. 4.

¹⁰⁷ Myndigheten för Kulturanalys 2015, Kulturfakta 2015:1.

¹⁰⁸ Myndigheten för Kulturanalys 2015, Kulturfakta 2015:1.s. 23.

¹⁰⁹ Rodehn 2012.

¹¹⁰ Myndigheten för Kulturanalys 2015, Kulturfakta 2015:1.

¹¹¹ Kulturanalys 2016:1 s. 23. Alternativen i SOM-undersökningens frågeformulär var jordbrukarhem, arbetarhem, företagarehem, tjänstemannahem och högre tjänstemannahem.

¹¹² OECD 2011.

åt i ökande grad. I detta sammanhang är det särskilt viktigt att beakta situationen för barn och unga – i synnerhet utanför skolan. I *Tid för kultur* understryks vikten av att värna likvärdigheten för barn och unga eftersom ”de är i beroendeställning till vuxna och har begränsade möjligheter att själva ta ansvar för sin uppväxtmiljö”.¹¹³

Sett ur ett samhällsperspektiv kan barn och ungas litteraturvanor anses särskilt viktiga att följa upp. Årets analys av SOM-data visar att bokläsningen genomgående ligger på en konstant nivå, som är jämförelsevis hög. Samtidigt visar andra studier att ungas läsfärdigheter och läsvanor försämrats, samt att det finns stora klyftor mellan olika sociala grupper i detta avseende. OECD:s PISA-undersökning visar att läsförståelsen hos 15-åringar har sjunkit betydligt sedan 2000. Andra internationella studier bekräftar denna utveckling. Framför allt är det pojknas läsförståelse och läsvanor som försämrats.¹¹⁴ Mediebarometern (2011) visar även att samtliga medievanor (läsa dagstidning, radio, tv, dvd) minskat samtidigt som internetvanorna ökat. Bokläsningen har dock minskat mindre än övriga medievanor, men påverkas sannolikt på andra sätt av förskjutningen mot digitala kanaler.¹¹⁵ Internet är visserligen ett textbaserat medium, men Litteraturutredningen pekar på att dess inriktning på kortare enklare texter kan bidra till försämrade färdigheter när det gäller att läsa skönlitteratur och andra mer komplexa texter. Ett skäl till att det är viktigt att följa upp läsvanor och läskunnighet är att läsförmågan är central för demokratiskt deltagande. Att kunna förstå och värdera olika sätt att argumentera i skrift är en förutsättning för att kunna bidra till och följa det demokratiska samtalet.

Barn och unga är även den grupp som ägnar sig mest åt kultur online och påverkas således mest av att människors digitala beteendemönster i allt högre utsträckning kartläggs av både företag och institutioner. I vår omvärldsanalys om samhällstrender och framtidens kulturvanor pekar vi på att kulturen i allt högre utsträckning anpassas till efterfrågan med hjälp av de stora datamängder som idag samlas in om människors kulturvanor. Allt från innehåll till PR-kommunikation kan jämkas till målgruppens tidigare kulturvanor och mönster. Att publikundersökningar och salsiffror ligger till grund för beslut inom såväl offentliga institutioner som kommersiella företag är förstås inget nytt. Dagens teknik har dock möjliggjort en annan precision i dessa undersökningar. En bättre bild av publikens intressen och behov kan förstås förbättra möjligheterna att nå ut med kultur, men den allt mer detaljerade kunskapen om vad mottagarna vill ha ökar också risken för ett allt mer likriktat kulturutbud.¹¹⁶ Detta gäller även samhällsfinansierad kultur som strävar efter att nå en stor publik eller få fler besökare. En påtaglig risk är att de nya kunskaperna om vad publiken vill ha medför att konst och kultur, vars effekter och intentioner inte är förutsägbara, allt oftare väljs bort på förhand av kulturproducenter och arrangörer. Det gäller särskilt smala och nyskapande kulturyttringar.

Att samhället skapar utrymme för konst och kultur som bryter ny mark är betydelsefullt av flera skäl. Ett av dem är att nyskapande professionell kultur ofta utgör en arena för samhällskritik och banar väg för nya sätt att tänka. Ett vitalt demokratiskt system förutsätter att det finns forum i

¹¹³ Prop. 2009/10:3 s. 31.

¹¹⁴ SOU 2012:65 s. 10-11, Skolverket 2014.

¹¹⁵ SOU 2012:65 s. 40-41.

¹¹⁶ Larsson 2015.

samhället där normer och etablerade bilder av samhället kan ifrågasättas, gestaltas och diskuteras. I regeringens skrivningar om kulturpolitikens inriktning anges att kulturpolitiken ska utgöra en motvikt till den likriktning som kan uppstå till följd av marknadens drivkrafter, samtidigt som ”det konstnärliga innehållet inte heller [får] styras av politiska beslut”.¹¹⁷ Givet att ökad tillgänglighet är ett prioriterat område inom kulturpolitiken bör de digitala kartläggningarnas inverkan på kulturutbudet även beaktas ur ett jämlikhetsperspektiv. Det är viktigt att de tendenser till skiktningar i kulturvanorna, som vi diskuterat tidigare i detta kapitel, inte förstärks ytterligare. Om de breda kanalerna och institutionerna blir allt mer inriktade på lättillgänglig/populär kultur, så kan det särskilt försvåra för de kulturovana medborgarna att ta del av mångfalden inom kultursektorn.

Sammantaget visar dock kulturvaneundersökningen att de yngsta grupperna är de mest kulturaktiva som helhet. Barn och unga är även fortsättningsvis den vanligaste besöksgruppen på museerna. Aktiviteten faller med ökande ålder när det gäller flertalet kulturaktiviteter. När det gäller professionell scenkonst som klassisk konsert, dans och opera är däremot aktiviteten lika hög eller högre hos den äldsta gruppen. Men även äldres situation kan behöva uppmärksammas framöver – kanske framför allt ur ett tillgänglighetsperspektiv.

Vägarna till våra gemensamma rum

Den bild som framkommit i analysen av kulturvanestatistiken går igen i våra besöksundersökningar vid museerna. En av de insatser som görs idag i syfte att förändra dessa mönster kopplade till inkomst, utbildnings- och klassbakgrund är reformen med fri entré på museer som träder i kraft 2016. Vuxna män och lågutbildade är grupper som besöker museerna i lägre utsträckning. I vilken mån publiksammansättningen påverkas av entréavgifter vid museerna återstår att se. Men mot bakgrund av att exempelvis Världskulturmuseet i Göteborgs kartläggning visade på förändrade besöksmönster före och efter fri entré (år 2006) är det motiverat att följa upp fri entré-reformens utfall på bredare front.¹¹⁸

En utvärdering av reformen kan dock inte göras endast med stöd av SOM-statistik. En sådan utvärdering förutsätter besöksstatistik insamlad vid de centrala museerna. Under 2015 har Kulturanalys, i samförstånd med de centrala museerna reviderat metoderna för besöksräkning. I den nya standarden som införts görs skillnad mellan å ena sidan besök på museernas caféer och butiker och å andra sidan verksamhetsbesök (då man vanligtvis löser entré). Den nya metoden för besöksräkning gäller från och med 2016, och befintliga besöksiffror på centrala museer för perioden 2012–2015 kommer att räknas om i enlighet med metoden. Från och med 2016 kommer även antalet besöksintervjuer inom museistatistiken att ökas. Målsättningen är att alla centrala museer ska intervjuar ett tusen besökare. Dessa förändringar av våra insamlingsmetoder syftar till att skapa förutsättningar för att bedöma på vilka sätt fri entré bidrar till fler besök på museerna, om publikens sammansättning påverkas av fri entré och hur stor andel av besöken som gäller museernas utställningar och verksamhet.

¹¹⁷ Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 17 s. 28.

¹¹⁸ Lampi och Orth 2009.

En annan viktig aspekt av reformen handlar om att förstärka museernas roll som offentliga mötesplatser. När besöken blir avgiftsfria avlägsnas ekonomiska hinder för deltagande och engagemang. Syftet med införandet av fri entré är att regeringen bedömer att ”lika tillgång till det gemensamma kulturarvet bör ses som en demokratisk rättighet och att det är viktigt att så många som möjligt upplever att museerna är till för dem”.¹¹⁹ Museiutredningen föreslår, i linje med detta, att en ny museilag bör inledas med en bestämmelse som anger att de allmänna museerna övergripande ändamål är att bidra till det demokratiska samhällets utveckling.¹²⁰ Kulturanalys konstaterar att det är viktigt att kunna följa hur uppdraget om att vara offentlig mötesplats utformas av museerna över tid. Därför är det värdefullt med uppgifter om museernas publika verksamheter i museistatistiken. Sammanställningar av antalet guidade visningar, debatter och kurser visar på hur museerna arbetar för att förmedla kunskap, skapa dialoger och nå nya besökare över tid.

Biblioteken spelar en liknande roll som museerna när det gäller att främja allas möjlighet till bildning och kultur samt att vara en offentlig mötesplats. I våra analyser av SOM-data framgår att även om bokläsningen ligger på en fortsatt hög nivå, så minskar biblioteksbesöken. Uppgifterna från kulturvaneundersökningen bekräftas av den nationella biblioteksstatistiken som visar att antalet folkbibliotek minskat successivt under de senaste 20 åren. Utlåningen sjunker också vid folkbiblioteken till följd av minskad tillgänglighet i form av krympande öppettider. Även om biblioteksbesöken förmodligen kompenseras genom ökad bokförsäljning och utlåning av e-litteratur, så visar uppgifterna från den nationella biblioteksstatistiken att medborgarna vistas mindre på bibliotek idag än för 20 år sen.¹²¹

Vid sidan om avgifter och öppettider påverkas kulturinstitutionernas tillgänglighet också av den digitala infrastrukturen på internet. I vår omvärldsanalys om samhällstrender och framtidens kulturvanor pekar vi på hur framväxten av individanpassade tjänster på internet påverkar människors möjligheter att söka kultur och information. Idag styr algoritmer, baserade på individers tidigare sökningar och digitala rörelser på nätet, mot skraddarsydda träfflistor från sökmotorer, som Google. Denna infrastruktur tenderar att förstärka individers etablerade mönster och vanor. I förlängningen riskerar utvecklingen, enligt författaren och näaktivisten Eli Pariser, att leda till att människor hamnar i så kallade filterbubblor där etablerade världsbilder och kulturvanor bekräftas och reproduceras.¹²² Huruvida detta är problematiskt ur ett demokratiskt perspektiv är dock inte givet – det beror bland annat på människors förmåga att förhålla sig till och röra sig mellan filterbubblor. Fysiska platser, som de ovan nämnda, kan komma att spela allt viktigare roller som arenor där olika perspektiv kan mötas och utvecklas.

En grundläggande utgångspunkt för demokratiskt styre är politisk jämlikhet – att alla medborgare ges tillräckliga och lika möjligheter att ge uttryck för sina åsikter om olika beslutsalternativ. Detta demokratikriterium inbegriper alltså ett krav på grundläggande yttrandefrihet, men också jämlika förutsättningar för att använda denna rättighet och komma till tals.¹²³ Det kräver också arenor och

¹¹⁹ Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 17 s. 29.

¹²⁰ SOU2015/16:1.

¹²¹ Kungliga biblioteket 2016.

¹²² Pariser 2011.

¹²³ Dahl 1998.

mötesplatser där argument kan ställas mot varandra och där skillnaderna mellan olika politiska alternativ kan synliggöras.

De nya mediekanalerna har onekligen medfört att det skapats en mångfald av arenor i offentligheten. Alternativa arenor i offentligheten, där man söker sig till likasinnade, kan anses gynnsamt som en motvikt mot en föreställd endimensionell offentlighet med få parallella plattformar. Alternativa perspektiv får dock begränsat genomslag utan en gemensam offentlighet där olika uppfattningar, intressen och gestaltningar möts och bryts mot varandra. I propositionen *Tid för kultur* konstateras att de offentliga kulturinstitutionerna och medierna spelar en nyckelroll som stöd för det gemensamma samtalet.¹²⁴ Således är frågan om filterbubblor högst relevant ur ett tillgänglighetsperspektiv, samtidigt som det inte finns några givna svar på hur museerna och andra offentliga kulturinstitutioner ska kunna nå ut till alla grupper i samhället – det vill säga hur de ska kunna tränga igenom de filter som finns. En positiv utveckling bygger på att våra gemensamma mötesplatser både bevaras och omskapas. En förutsättning för att museerna, bibliotek och andra kulturinstitutioner ska kunna spela denna roll är dock att de är tillgängliga för breda grupper i befolkningen.

Ökad jämställdhet

I budgetpropositionen för år 2016 lyfts jämställdhet fram som en gemensam utgångspunkt för bedömning inom kulturområdet som helhet. Det är, med andra ord, en målsättning som ska integreras i alla verksamheter och i all redovisning av resultat inom kulturområdet.¹²⁵ I den senaste jämställdhetsutredningen uppmärksammas dock att det saknas delmål för kulturområdet när det gäller jämställdhetspolitiken.¹²⁶ Det innebär, trots myndighetsinstruktioner och regleringsbrev med uppdrag om att verka för jämställdhet och mångfald, att det saknas tydlig politisk vägledning avseende vad jämställdhetsarbetet ska resultera i på kulturområdet.¹²⁷ Inom ramen för det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämn fördelning av makt och inflytande anges dock att jämställdhet ska uppnås genom att ge:

lika möjligheter för kvinnor och män, flickor och pojkar, att delta i de processer som formar våra föreställningar, tankar och idéer – t.ex. massmedier, kulturen och folkbildningen [...].¹²⁸

Den jämställdhetspolitiska målsättningen är således att lika möjligheter att delta på kulturens område ska bidra till en jämn fördelning av makt och inflytande mellan kvinnor och män, flickor och pojkar i stort. Innebörden av detta mål förtydligas i budgetpropositionen där regeringen anger att man avser att bedriva ”en feministisk kulturpolitik [som] präglas av normkritisk analys”, med ambitionen att skapa ”ett jämlikt och jämställt kulturliv”.¹²⁹ Kulturanalys rapporter *Museer 2014* och *Kulturvanor* visar att kulturdeltagandet ofta är könsbundet. Analysen av kulturvanestatistik bekräftar det välbekanta mönstret om att kvinnor är mer kulturaktiva än män. Skillnaderna är

¹²⁴ Prop. 2009/10:3.

¹²⁵ Proposition 2015/16:1, utgiftsområde 17, s 52.

¹²⁶ Hermele 2015 s. 380.

¹²⁷ Hermele 2015 s. 380-381.

¹²⁸ Skr. 2011/12:3.

¹²⁹ Prop. 2015/16:1 Utgiftsområde 17 s. 28.

störst när det gäller att skriva, teckna och läsa. Den enda aktivitet som män utövar i större utsträckning är vissa online-relaterade aktiviteter som att spela spel.

Förutsatt att ett maktperspektiv står i fokus bör även inflytandet över kulturlivet granskas – inte bara deltagandet. Skillnaden i inflytande synliggörs när begreppen ”kulturman” respektive ”kulturtant” används i den allmänna debatten. Båda är idealtyper inom kulturlivet men avser grupper med olika former av betydelse. ”Kulturtanter” används ofta som ett nedvärderande samlingsnamn för de medelålders kvinnor som i mångt och mycket utgör publiken till den professionella scenkonsten, medan ”kulturman” kommit att bli en beteckning, om än kritisk, för en grupp inflytelserika manliga kulturpersonligheter. Dessa föreställda könsmonster antyder att om ett maktperspektiv ska tillämpas bör även representationen bland kulturutövarna analyseras fortlöpande.

I Kulturanalys rapport *Kultur av vem?* visar vi att personalsammansättningen i den del av kultursektorn som är statligt styrd har utvecklats i jämställd riktning. Visserligen har personalminskningen inom sektorn medfört en viss övervikt av kvinnor som anställda (54,2 procent 2012), men andelen kvinnor på ledande positioner har utvecklats i en mer representativ riktning. År 2012 var 51,9 procent av alla chefer i den statligt styrda kultursektorn kvinnor. Mot bakgrund av dessa uppgifter gör Kulturanalys bedömningen att jämställdheten bland anställda i kultursektorn ökat över tid, förutsatt att andelen kvinnor på ledande positioner ses som en indikator för inflytande i kulturlivet.

Stärk styrningen mot mångfald

En av de integrationspolitiska målsättningarna är att ”alla människor, oavsett etnisk och kulturell bakgrund, ska ha samma rättigheter och möjligheter att delta på kulturens område”.¹³⁰ Liksom vad gäller jämställdhet har nästintill alla statliga myndigheter därför i uppdrag att integrera ett mångfaldsperspektiv och verka för mångfald. Mycket talar dock för att innebörden i uppdragen uppfattas som oklar.

Mångfaldsbegreppet har, under senare år, vidgats för att innefatta fler jämlikhetsdimensioner.¹³¹ Det tenderar att användas som ett vidare paraplybegrepp som, vid sidan av sexuell läggning, ålder, etnicitet och bostadsort, även inbegriper kön och funktionsnedsättning. Samtidigt används mångfald inom kulturpolitiken också som en benämning på pluralism i fråga om kulturuttryck, men även i relation till olika finansieringsformer. Under mitten av 2000-talet introducerades ytterligare ett begrepp på området: interkulturella utbyten, och det inkluderades sedermera i de nationella kulturpolitiska målen.¹³² Även detta begrepp syftade till att understryka vikten av integration, men med tonvikt på interaktion och möten mellan olika kulturtraditioner. Den övergripande tanken var att eftersom kulturen och samhället ständigt förändras, bör kultursektorns institutioner också förändras för att vara relevanta och angelägna.

¹³⁰ SOU 2007:50.

¹³¹ Regeringskansliet 2014, s. 52.

¹³² Prop. 2009/10:3, s. 26.

Bredden i mångfaldsbegreppet medför att det finns svårigheter avseende mätbara resultat och mål. En tydlig riktlinje anges dock i *Tid för kultur* som understryker vikten av representativitet. När en allt större del av Sveriges befolkning är utrikes födda eller har föräldrar som är födda utomlands, så bör kultursektorn, enligt propositionen, spegla detta.¹³³ Satsningen på Mångkulturåret, 2006, syftade också till att motivera institutioner och myndigheter att införliva mångfalden i verksamheterna. Trots dessa ambitioner har få förändringar skett i personalens sammansättning på de statligt styrda kulturinstitutionerna.

I vår rapport *Kultur av vem?* redovisas hur stor andel av personalen som har utländsk bakgrund vid de statligt styrda kulturinstitutionerna. Kartläggningen är baserad på befolknings- och sysselsättningsstatistik från SCB. Undersökningen visar att det skett få förändringar i personalens sammansättning under 2000-talet. Andelen anställda med utländsk bakgrund befinner sig på en konstant nivå, drygt 13 procent, vilket är lägre än andelen av befolkningen i sin helhet (20,1 procent år 2012).

Den ökade mångfalden i befolkningen avspeglas inte i kultursektorns personal. Vår bedömning är därmed att kultursektorn ligger längre från målet om att spegla befolkningen än för tio år sedan. Detta beror primärt på två omständigheter: att befolkningsammansättningen förändrats till följd av en ökad invandring, samtidigt som kultursektorns personalsammansättning bara förändrats marginellt. Det är inte rimligt att förvänta sig att kultursektorn på kort tid ska integrera nya grupper. Det hindrar dock inte att mångfaldsarbetet bör intensifieras på flera områden. Vår undersöknings inriktning på den numerära representationen medger inga långtgående rekommendationer avseende hur ett sådant intensifierat arbete bör se ut. En sådan rekommendation bör baseras på fördjupad analys av kultursektorn och en granskning av hur direktiven om mångfald och interkulturella utbyten tolkats och implementerats av institutionerna. En sådan granskning genomförs för närvarande på Kulturanalys och kommer att presenteras under 2016.

När det gäller den politiska styrningen av mångfaldsarbetet anser Kulturanalys dock att uppdragen till kulturinstitutionerna bör ses över – bland annat avseende personalsammansättningen. Syftet med en sådan översyn bör vara att öka politikens effektivitet och träffsäkerhet, utan att inkräkta på centrala principer om kulturens autonomi och människors integritet och utan att reducera mångfaldsbegreppet av mättekniska skäl. Förutsatt att regeringen önskar en ökad representation av andelen med utländsk bakgrund i kultursektorn, bör uppdragen till institutionerna förtydligas. I samband med en sådan översyn bör regeringen överväga om riktlinjerna avseende representation kan kvantifieras. En möjlig väg att stärka styrningen är att utveckla kvantifierbara mål på nationell och aggregerad nivå. En uppföljning av ett sådant mål innebär en återkommande belysning av utvecklingen på det sätt som gjorts i rapporten *Kultur av vem?*. Statistiska kartläggningar på aggregerad nivå, jämförelser mellan kultursektorn och befolkningen och andra arbetsmarknadssektorer samt jämförelser mellan olika delsektorer i kultursektorn ger ett underlag för bedömningen av politikens effekter och behov av åtgärder.

¹³³ Prop. 2009/10:3, s. 22, 26.

Angelägna områden för politik

Vår bedömning av målet om allas delaktighet pekar sammanfattningsvis mot att tre områden är särskilt angelägna att adressera, när det gäller att stärka delaktigheten:

Möjligheten att utveckla ett kulturintresse. Analyserna av kulturvanestatiken visar att det främst är medborgare från de mest gynnsamma förhållandena som tar del av konstnärlig och professionell kultur. Att möjligheten att ta del av kultur begränsas på grundval av individers socioekonomiska bakgrund, och andra faktorer som kön, ålder och bostadsort, kan inte anses ligga i linje med målet om allas delaktighet. Trösklar som avgifter och fysisk tillgänglighet kan ha viss effekt, men våra analyser av kulturvanestatistik visar att bakomliggande mönster kopplade till framförallt klass, utbildning och inkomster sannolikt har stor betydelse.

Möjligheten att vara professionellt verksam inom kultursektorn. När det gäller personalsammansättningen på institutioner som är föremål för statlig styrning konstaterar Kulturanalys att kultursektorn inte speglar befolkningen, trots statliga satsningar på ökad mångfald och regeringens prioritering av området. Kultursektorn ligger längre ifrån mångfaldsmålet än för 10 år sedan. En riktad satsning på mångfald bör beakta att de regionala museerna visade sig ha minst gynnsamma förhållanden, medan kulturinstitutioner som är inriktade på musik och dans uppvisade en mer representativ personalsammansättning.

Möjligheten att vara delaktig i utvecklingen av regional kulturpolitik. Studier av kultursamverkansmodellen visar att den regionala nivån engagerats på ett mycket positivt sätt i kulturpolitiken. Delaktigheten har således ökat i hela landet. Samtidigt konstaterar Kulturanalys att civilsamhället inte har fått gynnsamma förutsättningar för deltagande. Om kulturpolitiken ska kunna föras närmare medborgarna - genom kultursamverkansmodellen - bör formerna för att göra civilsamhället delaktigt ses över.

På samtliga tre delaktighetsområden ligger flera av verktygen för att nå de kulturpolitiska målen utanför kulturpolitiken. Det finns alltså ett behov av en övergripande samverkan mellan områdena kulturpolitik, utbildningspolitik, arbetsmarknadspolitik och mediepolitik. Inom ramen för en sådan samverkan bör kulturpolitiken ställa krav på närliggande politikområden.

Referenser

- Ahlström, Kristoffer. 2016. *Kulturtanten kan krossa kulturmannen*. Dagens Nyheter. 2016-01-20.
- Ahlström, Kristofer. 2015. *Så blir du läst av din e-bok*. Dagens Nyheter. 15 april.
- Arts council England. 2016. *Big data projects*. www.artscouncil.org.uk/funding/apply-funding/funding-programmes/digital-rd-fund-arts/big-data-projects/ hämtad 2015-09-16.
- Brodén, Daniel. 2013. *Kulturvanor i Sverige 1989-2012*. SOM-rapport nr 2013:16.
- Börjesson, Mikael. 2016. *Rummet av kulturvanor*. Promemoria. Myndigheten för Kulturanalys.
- Carr, David. 2013. *Giving viewers what they want*. The New York Times. 25 februari.
- Dir. 2015:26. *En mediepolitik för framtiden*. Edelman Trust Barometer. 2015. <http://www.edelman.com/2015-edelman-trust-barometer/>. Hämtad 2015-09-16.
- Findahl, Olle. 2014a. *Svenskarna och internet*. Stockholm. Stiftelsen för internetinfrastruktur.
- Findahl, Olle. 2014b. *Pensionärerna och internet*. Stockholm: Stiftelsen för internetinfrastruktur.
- Glesbygdverket. 2009. *Kultur kan göra skillnad: En termometer och receptsamling om kultur i glesbygdstäta kommuner*. Östersund: Glesbygdverket.
- Hermele, Vanja. 2015. *Kultur – underlag till jämställdhetsutredningen U 2014:06*. I: SOU 2015:86. Jämställdhetsutredningen. Fritzes: Stockholm.
- ICOM Statutes. 2007. *ICOM Statutes Approved in Vienna (Austria) August 24, 2007*. <http://icom.museum/the-organisation/icom-statutes/> Hämtad: 2016-02-14.
- Ideell kulturallians. 2016. <http://ideellkultur.se/regioner>, hämtad 2016-01-08.
- Jenkins, Henry. 2009. *Confronting the Challenges of Participatory Culture. Media Education for the 21st Century*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Kommittédirektiv 2004:169. *Samordning av Mångkulturåret 2006*.
- KrU 2015/16: RFR4. *Är samverkan modellen? En uppföljning och utvärdering av kultursamverkansmodellen*. Kulturutskottet. Rapport från Riksdagen.
- Kulturutskottet. 2014. *För, med och av – en uppföljning av tillgänglighet inom kulturen*. Rapport från Riksdagen. 2013/14:14RFR.

Ku2013/2461/RFS. *Regleringsbrev för budgetåret 2014 avseende Myndigheten för Kulturanalys.*

KUR 2006/8049. *Uppföljning av de integrationspolitiska målen.* Stockholm: Kulturrådet.

Kungliga biblioteket. 2016. *Nationell biblioteksstatistik.*

<http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/02/%C3%96ppettider-p%C3%A5-folkbibliotek-2016.pdf> Hämtad 2016-02-16.

Lampi, Elina och Orth, Matilda. 2009. *Who visits the museums? A comparison of stated preferences and observed effects of entrance fees.* I: *Kyklos*. Vol. 62. Nr 1 februari 2009.

Larsson, Linus. 2015. *Matematik skapar sug efter 'Candy crush'.* Dagens Nyheter. 2 april.

Länsmuseernas Samarbetsråd. 2014. *Skrivelse till Arbetsmarknadsdepartementet angående lönebidrag.* Daterad 2014-04-07.

Myndigheten för delaktighet. 2015. *Samlad uppföljning av funktionshinderspolitiken – hur är läget 2015?*

Myndigheten för delaktighet. 2015. *Rivkraft 10 Kultur.*

<http://www.mfd.se/globalassets/dokument/uppfoljning/rivkraft/2015/rivkraft-10-kultur.pdf> Hämtat: 2016-02-14.

Myndigheten för Kulturanalys. 2016. *Kulturvanor.* Rapport 2016:1

Myndigheten för Kulturanalys. 2015. *Samhällstrender och kulturvanor - en omvärldsanalys.* Rapport 2015:3.

Myndigheten för Kulturanalys. 2015. *Kultur av vem? En studie av mångfalden i den svenska kultursektorn.* Rapport 2015:2.

Myndigheten för kulturanalys. 2015. *Museer 2014.* Kulturfakta 2015:1.

Myndigheten för kulturanalys. 2015. *Besöksutveckling för de centrala museerna 2014.* Redovisning av ett regeringsuppdrag 2015-04-29.

Myndigheten för kulturanalys. 2014. *En regional resurs på konstnärlig grund. Länsteatrarna och kultursamverkansmodellen.* Rapport 2014:3.

Myndigheten för kulturanalys. 2014. *Museer 2013.* Kulturfakta 2014:1.

Myndigheten för kulturanalys. 2014. *Barn och ungas kulturvanor – redovisning av en pilotundersökningen genomförd i Stockholms stad 2013.* Promemoria 2014-06-19.

Myndigheten för kulturanalys. 2013. *Kultursamverkansmodellen. Styrning och bidragsfördelning*. Rapport 2013:2.

Myndigheten för kulturanalys. 2013. *Museer 2012*. Kulturfakta 2013:1.

Myndigheten för kulturanalys. 2013. *Sverige behöver en ny kulturvanestatistik*. Kulturpolitiska rekommendationer 2013:1.

Myndigheten för kulturanalys. 2012. *Kultursamverkansmodellen. En första utvärdering*. Rapport 2012:1. Stockholm:

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser. 2015. *Kultur gör skillnad! Livskraft och attraktivitet – om kulturens betydelse i Sveriges gles och landsbygder*. Dnr: 2015/051

Nordström, Andreas. 2015. *När matematikerna blir de nya kulturarbetarna*. Dagens Nyheter. 2015-03-15.

OECD. 2011. *An overview of growing income inequalities in OECD countries: Main findings*. OECD.

Pariser, Eli. 2011. *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. New York: Penguin Press, 2011.

Proposition 2015/16:1 *Utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid*.

Proposition 2014/15:1 *Utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid*.

Proposition. 2009/10:3 *Tid för kultur*.

Regeringskansliet. 2015. *Nu inleds arbetet med Sveriges framtida regionala indelning*: Pressmeddelande 2 juni 2015. Hämtat: www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/07/nu-inleds-arbetet-med-sveriges-framtida-regionala-indelning/

Regeringskansliet. 2014. *En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck*. Skrivelse 2 januari 2014.

Regeringskansliet. 2011. *Digit@lt kulturarv – nationell strategi för att arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation*. Ku11.015.

Regeringsbeslut 2010. *Uppdrag till Statens kulturråd om förberedande insatser med anledning av en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet*. Dnr Ku2010/961/K. Daterat 2010-05-27: Kulturdepartementet.

Riksställningar. 2013. *En analys av svenska museers ekonomiska utveckling 2005-2012*. R13-256. Visby: Riksställningar.

Rodehn, Cecilia. 2012. *Är lönebidragsanställningar en demokratisering av museer?*. I: Nordisk Museologi. Nr. 1/2012. S. 75-88.

SFS 2011:124. *Förordning med instruktion för Myndigheten för kulturanalys.*

SFS 2010:2012. *Om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet.*

Skolverket. 2014. *Grundskolan i internationella kunskapsmätningar – kunskap, skolmiljö och attityder till lärande.* Rapport 407.

skr. 2011/12:3 *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011-2014.*

SOU 2015:89. *Ny museipolitik.*

SOU 2012:65 *Läsandets kultur: slutbetänkande från litteraturutredningen.*

SOU 2007:50. *Mångfald är framtiden.*

SOU 2004:43. *Den könsuppdelade arbetsmarknaden.*

Statens kulturråd. 2016. *Förtydligande om kultursamverkansmodellen.* Skrivelse 21 december 2015. www.kulturradet.se/nyheter/2015/Fortydligande-om-kultursamverkansmodellen. Hämtad 2016-01-12.

Statens kulturråd. 2008. *Nya kulturvanor. Svenska kulturvanor i ett 30-års perspektiv 1976–2006. Kulturen i siffror.* 2008:6. Stockholm: Statens kulturråd.

Statens medieråd. 2015. *Ungar & medier 2015.* Stockholm: Statens medieråd.

